

व्यापाराची कला

शोभाकान्त नावाच्या एका चित्रकाराचा एकदा हातखोले काही पैसे हरवले होते. त्याने मर्यादी आपले एक सुंदर चित्र विकायचे ठरवले. परंतु मार-माज घुमवल्यानंतर कितीही कोणी ते चित्र विकत घ्यायला तयार नव्हते.

ही बातमी कळताच चित्रकाराचा गोविंद नावाचा एक मित्र त्याच्याकडे आला आणि ते चित्र घेऊन गेला. कोणाचे वातायला सहाय्य करून घ्यावी याची त्याने ते टांगून ठेवले.

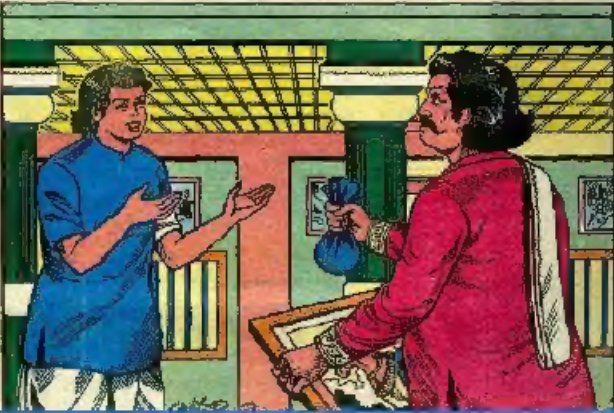
कोणी ते चित्र विकत घ्यायची इच्छा व्यक्त केली तर तो विडूव बोले—“कला हे चित्र विकायचेच नाही मुळी!” कोणा एका गावच्या जमीनदाराला हे वृत्त समजले तेव्हा गोविंदकडे येऊन जबरजस्तीने त्याच्या हाती पोंगरी मुद्राची पैली अडकवून चित्र घेऊन गेला.

नंतर गोविंद शोभाकान्तकडे जाऊन ही पैली शोभाकान्तला देऊन म्हणाला; तेव्हा आक्रमणे शोभाकान्तने विचारले—“मला हे पैसे तू का देत आहेस?”

“अरे, हे तर तुझ्याच चित्राचे पैसे.” गोविंद म्हणाला.

शोभाकान्तला यावर किडस येताना त्याने आश्चर्याने विचारले—“म्हणजे? माझ्या चित्राची इतकी छुप किंमत माती?”

गोविंदने सारी हकीगत सांगून त्याला म्हटले—“अरे बाबा, दुसरे चित्र कावयं हीच कला आहे असं तम्हालाे निवून घ्यावचं ही मुद्रा एका कलाच आहे अरे का!”

एका राणीची गोष्ट

कोणे एके काळी फ्रान्स देशात एक महाराणी राज्य करीत होती. तिचा महाल मुंदर संचमरवरी काळांनी बांधलेला होता. महालाचे छत बांधून बाहेरून चांदीने मढवलेले होते आणि महालावली प्रत्येक वस्तु सोन्याची होती. आणि त्यावर रंगबेरंगी नवरत्ने सजवलेली होती. खरे पाहता ती राणी एक बाहुगारीण होती. तिच्या आवश्यक त्या सर्व वस्तु सणभरात ती मिळवू शकत असे.

तिच्या बाहुच्या सवतीबाहेरची एकच गोष्ट होती—ती म्हणजे—एकादा सौंदर्यवती स्त्रीत ती स्वतःला रूपांतरित करू शकत नसे. आपल्या तरुणपणी ती दिवायला खूप सुंदर होती, पण आता ती इतकी कुसून गेली होती कि तिच्या काही कामा-निमित्त भेदायला येणारी माणसे तिच्याशी बोलतावाही तिच्याकडे न पाहता, आपला

वेहरा दुसरीकडे वळवून बोलत असत! आपला मुरकुल्यांनी भरलेला वेहरा घेऊन विचतभर खोकत-खोकत ती आपल्या महालात फिरे.

अशा परिस्थितीत त्या राणीला कधीही आरशात आपला वेहरा पहावासा वाटत नसे. तिचा चकपा डोळा तिच्या कुलपतेत अरब घालीत असे. बरा बऱ्या दिसणाऱ्याही कोणा व्यक्तीची तिच्या बोळावेले बाटव नसे.

एके दिवशी पंचवीस वर्षांची एक तरुणी राणीकडे आली. ती बिसामला फारच सुंदर होती. तिचे नाव होते अझा.

अझाला आपल्या महालाल पहाताना राणीच्या तळपायाची आण बसतकात गेली. तिने ओरडून विचारले—“या मूलीला इथे कोणी वाचले? कुपाची हिंमत माली असं करायला? ताबडतोब हिला दगून बाहेर बाळवून या!”

व्यापाराची कला

शोभाकान्त नांवाच्या एका चित्रकाराना एकादा तातडीने काही पैसे हवे होते. त्याने यासाठी आपले एक सुंदर चित्र विकायचे ठरवले. परंतु पार-पाच भ्रष्टाचक्रा किंवा तोणाही कोणी ते चित्र विकत घ्यायला तयार नव्हते.

ही बातमी कळताच चित्रकाराचा गोविंद नांवाचा एक मित्र त्याच्याकडे आला आणि ते चित्र घेऊन गेला. जोकाडे जाहायेला सगळ्याच काहीन वशा जागी नव्हते ते दंगून ठेवले.

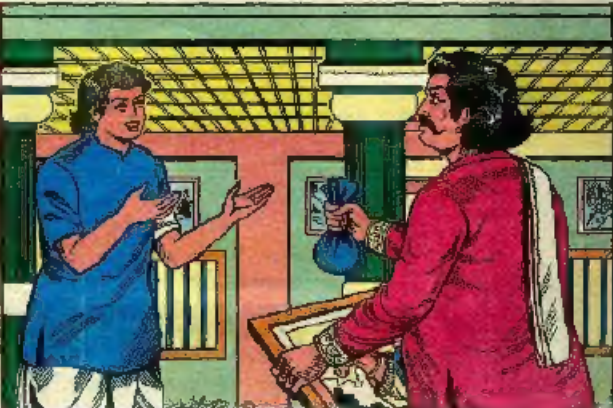
कोणी ते चित्र विकत घेण्याची इच्छा व्यक्त केली तर तो विदूष बोले—“बला हे चित्र विकायचेच नाही मुळी!” कोणा एका नावाच्या जमीनदाराला हे वृत्त समजले तेव्हा गोविंदकडे येऊन जबरदस्तीने त्याच्या हाती दोनसे मुद्रांची पेली अडकवून चित्र घेऊन गेला.

नंतर गोविंद शोभाकान्तकडे जाऊन ती पेली शोभाकान्तला देऊ लागला; तेव्हा आश्चर्याने शोभाकान्तने विचारले—“बला हे पैसे पु का देत आहेस?”

“जरे, हे तर तुमच्याच विज्ञानाचे पैसे.” गोविंद म्हणाला.

शोभाकान्तला यावर विश्वास नसेना. त्याने शाणवीर बाभ्रगावि विचारले—“म्हणजे? माझ्या चित्राची इतकी कुर किंमत जाती?”

गोविंदने सारी हकिगत सांगून त्याला म्हटले—“अरे बाबा, मुसतं चित्र कादर्य हीच फक्त कला आहे असं नव्हे, ते किंवा दाखवणं ही मुळा एका कलाच आहे बरं का!”

कोणे एके काळी फ्रान्स देशात एक महाराणी राज्य करीत होती. तिचा महाल सुंदर संघमरवरी दगडांनी बांधलेला होता. महालाने छत बातून बाहेरून चांदीने मढवलेले होते आणि महालातली प्रत्येक वस्तु सोन्याची होती. आणि त्यावर रंगीदरंगी नक्षत्रे खचवलेली होती. खरे पाहता ती राणी एक जादुयारीण होती. तिच्या आवश्यक त्या घने नसत असून घरात ती मिळवू शकत असे.

तिच्या जादूच्या सक्तीबाहेरची एकच गोष्ट होती—ती म्हणजे—एकादा खंयच्याही स्त्रीत ती स्वतःला रूपांतरित करू शकत नसे. आपल्या तरुणपणी ती दिवायला खूप सुंदर होती, पण आता ती इतकी कुसून गेली होती कि तिच्या काही कामा-निमित्त भेटायला येणारी माणसे तिच्याशी बोलतानाही तिच्याकडे न पहाता, आपला

नेहरा दुसरीकडे वळवून बोलत असत! आपला सुरकुत्यांनी भरलेला नेहरा घेऊन दिवसभर खोकत-खोकत ती आपल्या महालात फिरते.

अशा परिस्थितीत रक्षा राणीला कधीही आरशात आपला नेहरा पहावासा वाटत नसे. तिचा चकचा डोळा तिच्या कुसलेल्या अरब घालीत असे. बरा बऱ्या दिशणाच्याही कोणा व्यक्तीशी तिच्या नोकानेसे वाटत नसे.

एके दिवशी पंचवीस वर्षांची एक तरुणी राणीकडे आली. ती दिवायला फारच सुंदर होती. तिचे नाव होते अद्दा.

अद्दाला आपल्या महालात पहाताच राणीच्या तळपायाची आग तस्तकात गेली. तिने ओरडून विचारले—“या मुलीला इथे कोणी बाणले? कुद्याची हिंमत झाली असं करावला? तावडतोव हिला पळून बाहेर सोडतानाही तिच्याकडे न पहाता, आपला

परंतु जराही विचलित न होता थडा म्हणाली-“महाराणी, मला संवत्सन माहीत आहे. मी आपलं सौंदर्य आपणाकडे देऊ शकते. काय विचार आहे आपला?”

हे बोलणे ऐकल्या राणीच्या चेहऱ्यावरच्या रागाची जगा प्रतश्चिने खेळली. थडाकडे निरखून पहात तिने विचारले-“करंज असं करावला तु तयार आहेस? या बदल्यात तुला माझावडून काय द्यावे?”

“आपलं सर्व धन व आपला मुकुटही मला वा बदल्यात द्या.” थडा उत्तरली.

तिचे उत्तर ऐकून राणी रागाने गरजली-“काय म्हणालीस? तुला माझे धन आणि मुकुट द्या? वा ग वा! मी भले या कुसुप अन् म्हाताऱ्या अवस्थेत मरून जाईन, पण

तु मागितलेल्या दोन्ही चीजा मी तुला कदापि देणार नाही. चल चालती हो दूधन!” थडा विचारी निराश होऊन तिथून निघून गेली.

काही दिवसांनी राणी आकारी पडली. तिची सेवा करणाऱ्या दासी ही तिच्या-जवळ जावला कां-कूं करू लागल्या. राज वैद्याने तिला तपासून आपला निर्णय जाहीर केला की-राणी थोड्याच वाठवडपांची सोबतीच आहे!

आता राणीने तिच्याकडे पूर्वी येऊन गेलेल्या थडाचा शोध करवला. त्याबरोबरच तिने असाही विरोध करवला की-‘आता राणी आपली अपार संपत्ति अन् मुकुटही सायला तयार आहे!’

थडाने राणीकडे येऊन आपली मांका प्रदर्शित केली-“महाराणी, आपण जी संपत्ति अन् मुकुट मला देऊ करत आहात, ती जर आपा मी माझ्या सौंदर्य अन् तादृश्याच्या बदल्यात स्वीकारली तर मी ताबडतोब म्हातारी आणि जर्ण होऊन जाईन. पूर्वी आपण माझी अट मानली नाही, पण आपा माग नला होती सादत आहे.”

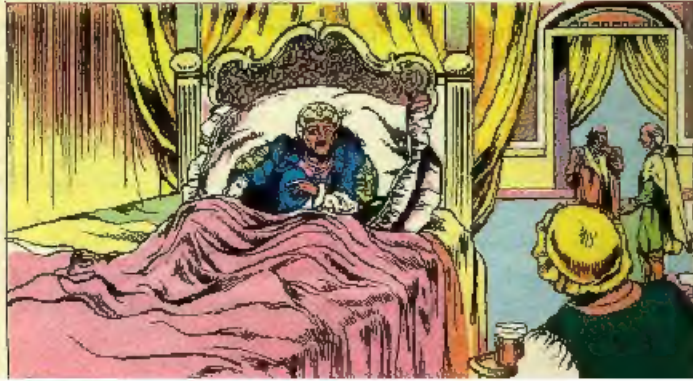
राणीने थडाची खूप स्तुति केली, खूप गोंडगोंड बोलून तिला रात्री केले. दोघांच्यात समझोता झाला आणि जगभरातच दोघांची रूप बदलून गेली!

राणी आता सुंदर आणि आकर्षक युवती बनली. तिचा देह शुद्ध सोन्यासारखा

झळाळू लागला. तिच्या जरीरादरीले तादृश्याचे रंग अन् डोळ्यातली चमक ‘पहातच रहावे’ अशी दिसू लागली! तिथले सर्वजण तिच्या सौंदर्यावर कोहित झाले. परंतु तिला मात्र आता एकाद्या खेड्यात जाऊन मोडन्या-मोडन्या शोपडीत रहाणे अन् अंगावर तिच्या वागवणे भाग होते. तिची सर्व संपत्ति थडाकडे गेली होती!

इकडे थडा जगदीच कुसुप, मृषास्वर दिसू लागली होती, पण आता ती एका सुंदर राजवाड्यातली राणी बनली होती!

थडाने आपले रूप पहाण्यासाठी बारसा मागवून घेतला. पण आदरातलं आपलं रूप

तिला पाहवेना। तिने दोन्ही हातांनी आपला बेंहरा झाकून घेतला। तिने ताबड-तोड एक आज्ञा सोडली की-कोणीही तिच्या समोर येऊ नये! आता जिने आपल्या भोवडीच्या घनाच्या राशी पाहून आपल्या मनाला संतोच घायला प्रवल केला। परंतु त्या घनराशी, ते वैभव, तो मुकुट तिच्या मनाच्या यातना घालवू शकले नाहीत.

यापूर्वी श्रद्धा आपल्या गावातल्या मेथिणीसह कुलाचे ताटवे व शाळाच्या सातत्याविरोधर नाचत रहात असे, पण आता तिला काळीच्या आघारानेही उभे रहाणे कठीण होत होते! महात्म्य निविध प्रकारचे उंची साखळपदार्थ आज्ञासराशी हजर

होण्याची सजवता असून ही आता तोंडात हात नसल्यामुळे केवळ पातळ पदार्थांशिवाय ती अन्य काहीही खाऊ शकत नव्हती! श्रद्धाला हळूहळू पर्यायांत वाटू लागला. राजमुकुट जाणिवे संपत्तीच्या लोभाने आपण आपले ताकूट व सौंदर्य राणीला देण्यात येऊनचा केला-असे तिच्या लक्षात आले. ज्याचा आपण उपभोग घेऊ शकत नाही असे अपार अन काय उपयोगाचे-हे तिला पटले.

पूर्वी छान हुसत-बेळत ती गायीं बरायला घेऊन जात असे. आता राज्यकारभारातल्या अडकणी समजून घेणे अन् त्या सोडवणे तिला कठीण जाऊ लागले. इकडे राणी ज्या गायी श्रद्धा रहात असे त्या गावी रोवली. बापले राज्य आणि राजवैभव नसल्यामुळे तीही दुःखी होऊ लागली. आता म्हातारपणच्या गैरसोयी व व्यथा ती विसरून गेली. गरीबीत जीवन जगणे तिला कठीण जाऊ लागले! "हे काय मला असले इकडे व फाटके कपडे घालावे लागणार? या असल्या वेळात माझे ताकूट व सौंदर्य कसे ठटून दिसणार? या लहानशा गावात माझ्या सौंदर्याचे कीमुक तरी कोण करणार? इथे तर सारेच गावडले! शोः, काय मूर्खे या! सौंदर्य अन् ताकूटाच्या बाबे लागून मी अपार संपत्ति आणि

राजमुकुट घेऊन बसले! मला ते सर्व आता परत मिळाले तर काय बहार होईल!" असा विचार मनात येऊन ती विनित्त झाली.

काय करावे-हे राणीला सुचेल. ती दुःखाने त्रासून गेली. एका बाजूला तिला अशी विन्ताही सतावू लागली की-आपण आपले म्हातारपण परत मागितले तर बहुधा कडकरून आपण मरूनही जाऊ!

परंतु अशा उकटमुकट विचारांच्या जाळ्यातून ती एकदा बाहेर आली-तिने एक पक्कन निर्णय घेतला. किती ही मोठ्यात मोठी राणी बसो-मरण तर कुणालाच नुकत नाही. म्हातारपणच्या यातना आणि आज्ञा यांना हिमतीने तोंड बिलेन पाहिले. पण ताकूट व सौंदर्यासाठी राज्य व अधिकाराचा त्याग करणे हा थूद वेडेपणाच!

असा विचार करून राणी पुन्हा आपल्या महात्म्य परत आली. श्रद्धाने तात्काळ जोळसले की-ती कसासली परत आली आहे! जास्त काही न बोलताच त्यांनी

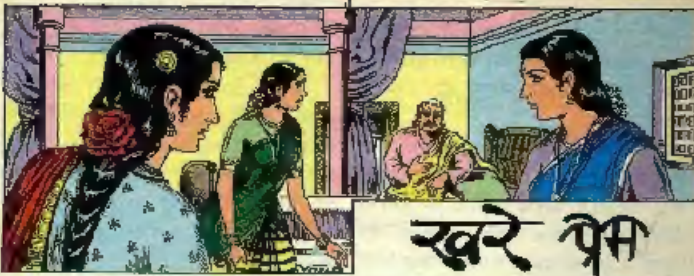
आवापल्या जुन्या रूपात स्वतःला परिचित करून घेतले!

दुसऱ्या क्षणी बंचळ मनाची ती राणी आपले म्हातारं रूपा पाहून पावरली अन् श्रद्धाला म्हणू लागली-"अग श्रद्धा, मी चुक केलेली खरे म्हणजे तुझं ताकूट व सौंदर्य मागेला आंगले! पुन्हा कस या का बदलाबदल?"

पण आता भाग श्रद्धा या प्रस्तावाला कबूल होईना! "राणीसरकार, आपल्या दोन्ही अवस्थांचा अर्थ मला छान समजून चुकला आहे! वेदना सहन करत आणि अचरणीना तोंड देत-राणीचे जीवन जगणे-मला मूळीच पसंत नाही! त्यापेक्षा आपले ताकूट घेऊन साधी जवारीची भाकरी खात अन् शोळया-बकण्या संभाळत गरिबीचे जीवन जगणे जास्त जमंदाचे आहे! मला कोणी असेक राज्य आणि संपत्ती देऊ केलेली तरी मी पुन्हा कधीही असली चुक करणार नाही. अज्ज, रामराम! चालले मी." असे म्हणून उबचा मारत, बागडत श्रद्धा तिथून निघून गेली.

खरे प्रेम

अमरावती शहरात आनंदगुप्त नावाचा प्रसिद्ध जव्हेरी रहात असे. त्याचा गंगा, यमुना आणि सरस्वती नावाच्या तीन मुली होत्या.

आनंदगुप्तच्या या मुली प्रौढ वयात आल्या होत्या. त्यामुळे त्या उपवर होता होता आनंदगुप्त म्हातारा साळा होता. त्यामुळे त्याच्या मनात विचार आला की- आता तीनही मुलींचे विवाह एकदमच उत्कृष्ट पेऊन आपली संपत्ति तिथीन्वात सारखी वाटून देऊन आपण आराम करावा.

एक दिवस तीन्ही मुलींना जवळ बोलावून तो म्हणाला- "हे पहा मुलींनो, मी आता म्हातारा आलो. तेव्हा आता मला अर्ध वाटत की तुम्हा तिथींचे विवाह उत्कृष्ट आपली शेवटची इच्छा पूर्ण करण्यासाठी काशीयात्रेला जावे. काशीहून परतल्यावर

तुम्हा तिथींच्या घरी आलंदात वाळवून रहात आपलं उरलंमुरलं आयुष्य घालवत रहावं?" थोडा विचार करून थोरली कन्या गंगा म्हणाली- "बाबा, तुमचं म्हणणं योग्यच आहे. पण लग्नानंतर प्रत्येक स्त्रीला आपल्या पतीच्या आज्ञेत रहावं लागत ना? तुम्ही माझ्याकडे येऊन राहिलात व माझ्या पतीला ते मानवत नाही तर?"

आनंदगुप्तला आपल्या मुलीचे म्हणणे बरोबरच वाटले.

नंतर त्याचे आपल्या दुसऱ्या मुलीला- यमुनेला विचारले- "सांग यमुना, तुला काय विचार?"

यमुना म्हणाली- "तरी म्हणते ते खरेच आहे. लग्नानंतर पतीची आज्ञा कधी असेल याबद्दल आताच काय सांगवं? त्यामुळे मला वाटत..." जसे म्हणून बोलता- बोलताच ती बांबली.

"माही हरकत नाही, पुढे बोलू बाळ."

"बाबा, मला आपलं या शहरातचच स्वयं पहा, म्हणजे मी दुसरीकडे राहिले तरी जवळच असेन नं?" यमुनेने आपले बोलणं पूर्ण केले.

"तुझं म्हणणंही ठीक आहे बाळ." असे म्हणून आनंदगुप्त आता आपल्या विसऱ्या कन्येकडे बघला. "बोल सरस्वती, तुझं काय म्हणणं आहे बाळ?" त्याने विचारले.

आतापर्यंत आपल्या मोठ्या बहिणीची मुक्ताफळे ऐकत असणाऱ्या सरस्वतीचे डोळे भरून आले. गवगदलेल्या आवाजात ती म्हणू लागली- "बाबा, माझ्या लग्नाची काय आई आहे? तुम्हाला एकट्याला मी काशीयात्रेला मुलीच जाऊ देणार नाही. मी पण तुमच्याबरोबर येईन. त्याजबरोबर तुम्ही या दोघींचे विवाह उत्कृष्ट घ्या. काशीयात्रेहून आल्यावर नशिवात देवाने काय क्रिहिलं असेल तसं होईल."

छोट्या कन्येचे हे अपार प्रेम पाहून आनंदगुप्तला फार मानंद झाला. उपरध्याने आपले डोळे टिपत तो म्हणाला- "रडेत काव घे! तुझं माझ्यावरच प्रेम आणि बाबत पाहून मला असा धीर आला आहे की मी नक्कीच आपली माही वर्षे जगू शकेन." जसे म्हणत त्याने मुलीच्या मस्तकावरून प्रेमाने हात फिरवला.

आनंदगुप्ताने यानंतर आपली अर्धी संपत्ति थोरल्या दोघींना सारखी सारखी वाटून दिली आणि त्यांचे विवाह करून दिले. आणि सरस्वतीला बरोबर पेऊन तो काशीयात्रेला निघून गेला.

सह्य महिन्यांनी काशीयात्रा संपवून आनंदगुप्त परत आला. आल्यावर योग्य स्वयं पाहून सरस्वतीचा विवाह करून दिला. या जावयाला त्याने बरबाद करून घेतले आणि आपल्या जव्हेरी-दुकानाची जबाबदारी त्याच्यावर सोपवली. योग्य तेथे त्याला मार्गदर्शन करित असले उर्वरित आयुष्य त्याने सुखाने घालवले.

अमोल खजिना

एका जंगलाच्या कोपऱ्याला एक बरीच बरी आरती सोपवी बांधून रहात होती. तिच्या रस्त्या-दीन नावाचा एक दहा वर्षांचा मुलगा होता. जंगलात सापडणारी फळे वगैरे तो आपल्या आईला देत असे.

आपल्या आईने सोजे कष्ट पाहून रामदीनला मनातल्या मनात फार दुःख जाते. त्याला भवत नव्हते की जंगलात मुल खजिना सापडला व आपण तो आईला द्यावा.

एक दिवस तो जंगलात फिरत होता आणि आपल्या नेहमीच्या सवयीप्रमाणे सर्वांना विचारत होता—“ए हाडा, तुम्हाला काय द्यायचे आहे?” “ए पत्त्या, तुम्हाला काय द्यायचे आहे?”—अन् असलेच काहीकाही.

एका ठिकाणी पिविलेला पोवाड्यावरून एक मुटका आपल्या त्याला दिसला. एका हाडाच्या रस्त्यावर तो काहीतरी गुणगुणत होता.

रामदीनने त्या मुटकाबरोबर जाऊन आपल्या आईच्या कष्टांचे वर्णन केले आणि त्याला विचारले—“इहे एकदा जमिनीत पुरविला खजिना आहे का रे? मला तो काढून आपल्या आईला द्यायचा आहे!”

बापू तो मुलगा बघत बघत हसला आणि म्हणाला—“काय म्हणालास? खजिना तर तुम्हाला आईला देण्यासाठी मिळालाच!”

रामदीनने बरी येऊन आईला सगळे हक्क संपत्ती आणि विचारले—“आई, तुला मिळालेल्या खजिन्याबद्दल तू मला का काहीच काही सांगितले नाहीस?”

आई हसून त्याला म्हणाली—“जे काही तो अमोल खजिना म्हणजे पूज्य!” जसे म्हणून रामदीनला जवळ ओढून तिने त्याला भुका घेतला.

[६]

[जानपूर्वीच्या राजाने बनीदर्यात पुढाऱ्याचे खरे स्वरूप पाहून रागाने त्याचे नाव बदलले. त्याचे नाव राजाच्या हारे त्याला विजोवण्या उत्तम स्वभावाची ही पराजित माती आणि विजारी वायु पराजिताच्या ध्वजदारांनी ओलांडल्या मंदत करण्यासाठी राजाने विजोदला अद्वय होण्याचे रहस्य सज्जात सांगितले. ...तुळे वाचा.]

एका अद्वय शास्त्रावर पुढाऱ्या सन्मय मराठ्यावर त्याला आपल्या समोर एक रुपात कसे द्यावे हे समजण्यास सावधपणे बसलेला अस्पृष्टता दिसला. विजोदला बरा वेळून सांगला. पण त्याच्या त्या मुनीने डोळे एकदाची तीनमण्यासारखे लक्षात आले की आपण एका खडकावर बसलेला होतो. तो मनातल्या मनातच बोलल्यासारखा पुढाऱ्याला—“हाय देवा! हळतण्याचे ही नाण नव्हते—इतका तो मी पुढाऱ्या एकाचा पुढाऱ्याविजोवण्याच्या कबजोर झाला होता, हळतल्याने जेणे करून त्याने जेणे करून उदाहरण तर नाही सापडलो?”

जपवले तेन्हा सर्वजण अंधारच पसरलेला “तु कोण आहेस? कोणकोणत्या नपुंसक त्याला दिसला. अपाराखा जरा डोळे बंद असलेले दार पार करून तू माझ्या

गुहेत कसा बेंक शकलास?" मुनीने आश्चर्याने विचारले.

"संकडो खर्षापावून? म्हणजे इतकी वर्षे गुहेबाहेर न पडता आपण इथेच रहात आहात?" विनोदने उठून बसत विचारले.

"हो, हो! पण तू माझ्या प्रश्नाचे उत्तर नाही दिलेस?" मुनीने पुन्हा विचारले.

विनोदने थोडक्यात स्वतःबद्दल माहिती सांगू लागला. ते ऐकून साधू पुन्हा न हलता-डुलता व्यानस्थ बसला. एक तास-भराने त्याने डोळे उपकले आणि विनोदच्या मस्तकावर हात ठेऊन म्हटले—"बाळा, तुझ्यात लक्ष्मीच पवित्र आत्मा वसत असल्या पाहिजे. म्हणून अदृश्य रूपात वाचवत

असताना तुझे शरीर माझ्याकडे आकृष्ट होऊन इथे पोचलास."

त्या तपस्व्याचे बोलणे ऐकत असताना विनोदला मला भ्रम होऊन मागसा की जण काही आपण जानेंदसागरात पीहृत आहोत. विनोद समजून चुकला की मुनि साधासाच नाही! त्याच्यात काही विशेष शक्ति आहे आणि तो दयाळू आहे.

"जला, बाहेर बाऊं या, तुला लवा प्रदेश वाचवणो. मीही हा प्रदेश पाहून लूप काळ मीटला. दोघेही बुढेच्या तोंडाशी आले. तोंडावर लावलेला पत्थर हलवण्याचा विनोदने प्रयत्न केला पण तो दगड रेंस-बघी हल्ला नाही!"

"बांब, मोच करतो बाजूला!" असे म्हणून साधूने आपल्या काठीने दगडाला स्पर्श करताच तो गडगडत बाजूला जाऊन पडला! दोघेही गुहेतून बाहेर आले. गुहा एका जंगल डोंगरावर होती. डोंगराझाडी एक सुन्दर शहर विसले.

"देवा रे, या गुहेभोवतालची सुन्दर झाडे-झुडुपे कुठे गेली? डोंगराभोवतीचे चारही बाजूंना पसरलेले दाट जंगल कसे गायब झाले?" मनातल्या मनात असा विचार करत मुनि विनोदकडे वळला व त्याने त्या प्रदेशाबद्दल विनोदला माहिती सांगितली.

कोणे एके काळी त्या भागात भयंकर जंगल पसरलेले होते! मुनि सोडून अल्प कोणीही त्या प्रदेशात रहात नव्हते. एकदा आपल्या राज्याच्या छळाळा कंदाळून एक गरीब माणूस त्या डोंगराळ भागात बेटून पोचला. तहान मुकेंने तो हेराच माला होता. त्याच वेळी त्याला एका हिरव्यागार डोंगरावर काही पक्षी कुठलेसे फळ खाताना दृष्टीस पडले. तो ताबडतोब त्या डोंगरावर पोचला आणि पक्ष्यांनी अर्धवट खाऊन टाकलेले फळ त्याने गवागप खाऊन टाकले! त्याची तहान आणि भूक तेवढ्यानेच भागली!

आता त्याच्या मनात एक संका डोकासू लागली—एवढे मोठे कलिंगड मा छोट्या पक्ष्यांनी या डोंगरावर कसे उचलून आणले असेल? हा विचार मनात येताच त्याने आसपासची जमना नोट धुंडून पाहिली. त्याला मागील बाजूलाच एक बेल दिसला. त्याच्या लक्षात आले की ते कलिंगड याच डोंगरावर तयार झाले असले पाहिजे. त्याला मोठे आश्चर्य वाटले!

"मी स्वतः आपल्या योगशक्तीने रोज एक कलिंगड पेंदा करून या पक्ष्यांना सायला देतो." मुनीने भाडिली दिली.

"असे आहे होय? मग बाबाजी, मला ही एका पक्ष्याने कर बेंऊन टाका ना.

आपल्या कुपेने रोज कलिंगड खाऊन राहीन." तो गरीब वाचना करू लागला.

"त्यासाठी पक्षी होण्याचे काय कारण? तुला हवे तर मी कलिंगडच इतके मोठे बनवत जाईन की तुझीही तहानमूक भागेल." मुनि म्हणाला.

"जशी आज्ञा!" असे म्हणत दोन्ही हात उचलून गरिबाने मुनीला नमस्कार केला. पण तरीही त्याच्या नेहऱ्यावर उदासवाणा भाव लसाच होता!

"तुझी पोटाची चिन्ता तर मिटली, आता तू का दुःखी?" मुनीने विचारले.

"आपण माझ्यावर फार उपकार केले आहेत. त्याबद्दल कृतज्ञता कशी व्यक्त करू

हेच मला समजत नाही—ही माझी पहिली विन्ता, अन् माझे दुसरी विन्ता म्हणजे—माझ्या पोटाची काळजी तर दूर झाली, पण तिकडे माझी कुटुंबीय माणसे कशा अवस्थेत असतील?” मरिचाने आपली अडचण मांडली.

“मग तू आपला परिवारही इथे घेऊन ये, त्यांनाही खाता येईल जसे कलिंगत मी निमोण करीन.” मृनीने व्हानुभूतीने म्हटले. गरीबाने मदत झुकवून मृनीला प्रणाम केला. तरीही त्याच्या चेहऱ्यावरची उदासी अजून तशीच राहिली!

“आता कसल्या विचारात पडला आहेस बाबा?” मृनीने विचारले

गरीब माणूस उत्तरला—“आपल्या कुपेने मी अन् माझे कुटुंब तहान-भुकेच्या प्रश्नातून मुक्त होऊ शकलो, पण आता प्रश्न असा की, आम्ही ज्या बन्धु-बान्धव अन् शिवपरिवाराच्या संगतीत इतका काळ राहिलो त्यांना विसरून कसे जाऊन?”

“ओहो, हे तुझ्या काळजीचे कारण होय? नरं त्रं, तू तुझ्या कुटुंबियांवरून तुजे बंधु-बान्धव आणि मित्र परिवाराला ही इथे नेऊन दे—मग तर झालं?” सावुबाबाने तीही अडचण निवारली.

“हे करुणानिधान मने, मी आपल्या बांधवांना आणि मित्रपरिवाराला इथे आणल्यावर त्यांची संस्था वाढत नाही का जाणार? इतक्या सगळ्या लोकसंख्येचे पोट एकच कलिंगत कसे काय भरू शकेल?” गरीबाने पोटच्या भस्त्रेने माणखी भवचण मांडली!

मृनी क्षणभर गप्प राहिला आणि म्हणाला—“हे बाब, आता पुन्हा गृहेत जाऊन तपस्येला नसायचा माझा विचार आहे. पण त्यापूर्वी मी आपली जीवशक्ति या स्वागी सोबून जाईन तिच्या योगाने तुम्हा लोकांना कलिंगत मिळत राहील. रोज पुढच्यापैकी एकाने इथे येऊन किती लोकांसाठी इथे हे मोठ्याने ओरडून सांगायचे म्हणजे दुसऱ्या

दिवशी सकाळी तितक्या पोटचा आकाराने कलिंगत इथे तयार असेल. तुम्ही तऱ्हांनी ते बरोबर वाटून खावे. जे लोक ते बातीत त्यांना त्या दिवशी पुन्हा भूक लागणार नाही. झाले समाधान?”

आता मात्र शिःशका मगाने गरीब साणून आपल्या गावी गेला व आपला परिवार आणि बंधु-बान्धव, शिवमंडळी यांच्यासह परत आला. डोंगरपायथ्याशी त्याच्या लहान-लहान झोपड्या उम्या राहिल्या, तिथे जमलेल्या सर्वांना उद्देगून मुनि म्हणाला—“एका, तुम्हा सर्वांच्या लहान-भुकेची समस्या मी सोडवली आहे, आता ‘सुरपाची साधना’ हेच मुमक्या जीवनाचे उद्दिष्ट राहिले पाहिजे. आता तुम्ही सर्वेक्षण हे उद्दिष्ट सावण्याच्या प्रयत्नाला लागू.”

यानंतर मृनीने सर्वांना घ्याऊन कसे करावे हे शिकवले आणि डोंगरावरील गृहेत प्रवेश करून स्थाने आपल्या तपस्येला सुखात केली. अशा प्रकारे लोकडो खरे निवून गेली.

मृनीच्या तोंडून ही सर्व हकीगत ऐकून विनोदने विचारले—“स्वाची महाराज, आपल्याला आता डोंगरपायथ्याशी हे जे शहर दिवस आहे ते बहुधा खामेळी इथे आलेल्या शारणाथी लोकांच्या बंशजांनी

बसवले असाने. गृहेच्या डोंगराशी मला कलिंगताचा वेळ ही दिसला. अजूनही हे लोक कलिंगत घेऊन आत असतील तर नवल नाही.”

“पण, आपण सहपात पाऊन शिचली वैशिष्ट्ये पाहून घेऊ.” असे म्हणत मुनि पुढे चालू लागला.

विनोदही मृनीच्या शोभे चालू लागला. डोंगरावरून खाली पावण्याकडे शाणाच्या रस्त्याच्या दुतर्फा फुडशावे अन् वेळी पसरल्या होत्या.

मुनि आणि विनोद जोड्याच वेळात डोंगरपायथ्याशी पसलेल्या शहराच्या प्रवेश-द्वारावरून पोचले. रंगीबेरंगी पगड्या

धातलेली दोन वलिड माणसे हातात तलवारी घेऊन तेथे पहाप करीत होती. दाराभाहेर लोकांची जरीच मदी होती.

"आम्ही लांबच्या देशाचे खात्रेकरी जाहोते. आम्हाला डोंगरावर बाऊन पहायला परवानगी नाही देणार?" रदीतल्या एकाने विचारले.

"परवानगी मिळणार नाही. लक्ष्मण कलिगड मिळते, त्या डोंगरावर जाण्याची योग्यता केवळ आमच्या धर्मशास्त्रीच आहे. एकूण किती लोकांना पुरेल एवढ्या कलिगडाची आवश्यकता आहे. याची सूचना सायबी असते, म्हणूनच केवळ

ते रोज डोंगरावर जातात." दारपालाने सांगितले.

दारपालाचे बोलणे ऐकल्यावर मुनि म्हणाला—"तो प्रमुख म्हणजे सर्वात पहिल्याने आलेल्या त्या गरीब माणसाचाच वंशज असणार."

जाता ते दोघे प्रवेशद्वार ओलावून आत गेले "आपण आत घुसत आहोत, पण दारपालाने आपल्याला कसे काय अडवले नाही?" विनोबाने जासनधाने विचारले.

"आपण आता अक्षय्य रूपात बाबरात आहोत, आपले बोलणे मुळा त्यांना जाता एक रणार नाही." मुनि म्हणाला.

विनोबाना कारण आरंभ पाटले!

महाद्वारातून आत शिरल्यावर ते दोघे एका गल्लीतून चालू लागले, आणि एका मोठ्या मण्डपाजवळ पोचले. त्या मंडपाच्या आवेष्टासाठी एका दगडावर 'निःशब्द!' असे लिहून ठेवले होते.

काही अविकारी तेथे भारी बाजूत धरलेल्या हिरकळीवर फिरता फिरता सधून सधून त्या संमपात खोफातून पडत होते.

मुनि म्हणू लागला—"ही ज्ञाना माझ्या चांगल्या आठवणीत आहे. त्वं काळी या जागी एक विशाल बाय होती. मी त्या लोकांना इथे काय काय करायला हवे, असे त्यांना हवे वगैरे समजाऊन सांगितले

होते. वन, जाला तिचे काज बाळकें आहे पाहू या" असे म्हणून त्याने त्या बंधपात प्रवेश केला. जोडीने बनबनल्या बाराम-बर्चीसारख्या बासनांवर अनेक स्त्रीपुरुष जाऊन पडून झोपले होते. त्यांच्यापैकी काही काही चक्क घोरत होते. अधिकारी लोक तेथे हिडून कोण किती वेळ झोपले याचा हिशोब ठेवत होते. तेथील वातावरण पाहून मुनीन हे ही आठखण की जास्तीच जास्त जोराने घोरत जोपणाऱ्या व्यक्तींना तिचे प्रोत्साहन दिले जाते आणि काही वेळात या सर्वांचा हिशोब पाहून सर्वांत अधिक घोरत राहून जोपणाऱ्या माणसाचा बक्षिष दिले जाते.

तेच रात झोपलल्या काही लोकांवर राधाबुन मुनीने स्वयि केस घेऊन त्यांना खाली ओढले. विनाशने ही खांधि अनुकरव करीत लुकेव केले. त्याने ही काही लोकांना खाली ओढले.

बोधपाच वेळाले अर्धावक झोपेतून जाग झालेल्या लोकांच्या किचकड्यांनी सग्या

मळपात एकच पांघळ माजली. बंधिकाऱ्या-बाही काही करून, ते नुसलेच तप राहिले.

उतर मुनि त्या बंधपाकाहेर आला. विनाशनेही त्यांच्या मागून रेत विचारले-
"स्वामीजी, बापण त्या लोकांवर हतके का रागावलात? मला मागता काय जाल ते?"

"डोळ मिटून ध्यान करीत आहे-हे मी त्यांच्या दुर्बलांना शिकवले होते परंतु इ लोक घर ध्यान नवरे सार्चे विचलून राह जाणा चव आणि घोरण घातक इति-कर्तव्यता मानून त्यातच बड्याबोडो जालत आहेत" मुनि उत्तरला.

संबून निवून ने दोष एका वरिष्ठमात्रका इमारतीजवळ बाळं बकिराऱ्या प्रांगणात नगराच्या अधिकाऱ्यांची सभा चालू होती. त्यांच्यात त्या नगराचा तज्ज्ञ नेताही हजेरा विमोक्ष व मुनि अय्यव रूपाने त्यांच्यात आठवत पोचल आणि बकिराऱ्या घरबाज बंड केले गेले.

(क्रमशः)

हडबोचे शिक्षण

दुर्बलितपची विक्रमादित्य शाहाकडे परत
"माका, त्याने साहायकन जेल काळी उतरवले व खांधावर टाकून नेहमीप्रमाणे मीन कारण केळून स्मशानाकडे चालू लावला. वेळाले रड्याबारा वेळाळ त्याला बिचक सांगला-
"राजा, एका राज्याचा शासक जवूनही, पुत-पिकाऱ्या, लोडने-कोल्हे आणि कुबडांचा खंड संचार जललेल्या या स्मशानात तु हे ने कण्ड उचलत आहेस ते पाहून दुखाने की रडावे हेच मला पळोतासे जालं आहे! तुझ्याप्रमाणेच माथल्या उरिष्टाबद्दल दुर्बलित्या आणि लहानगीयता जललेली एक हडब व एक मास्तर आपापल्या इच्छापूर्तीसाठी दुर्बलित्यदाने जाचला माव जाऊनत राहिले, एक लवटी दोघांमोही जाचक काम बघेवड सोडून दिले. त्यामुळे तुझाबद्दलही माझा मनस अशी शंका वेळ लावली आहे की कंजुसते तूही जसेच

वेताळाच्या मोठडी

करणार भाहेस ऐक मी तुला ती गोष्ट सांगतो. तुला बोडा थमपरिहारही होईल

वेताळ गोष्ट सांगू लागला—थमपुरमच बलरामदास नावाचा एक शिक्षक रहात असे. एके दिवशी आपल्या बायकोवर रागावून तो बसतून बाहेर पडला आणि गावच्या एका टोकाला जसल्या चिंचेच्या झाडाखाली जाऊन बसला.

त्यावेळी चिंचेच्या झाडावरून एका छोट्याक्या हड्डीने त्याच्या समोर उडी मारली आणि ती म्हणाली—“मास्तर, मला थिऊ वकरा, मी सुयच्याजवळ शिकायला जायन आहे.”

हड्डीने माहून बलरामदास पावरला त्याने विचारले—“कोण आहेस तू?” तुला कशासाठी शिकायच्य?”

“मला शिक्षणाची अतिशय आवड आहे. पण काय करू? माझ्या सहानुभूतीच माझे बडील वारळ भाई आई रूप कामाष्ट-कष्ट करून मला बतवायचा प्रयत्न करीत बसे. पण खरं तर तिची कामाई कामच शीट भरण्यापुरेशी नसे, म्हणून मी सुद्धा काहीनाही कामं करून थोडा खर्च पैसे मिळवू लागलं. मला शिकायची आरी होय! म्हणून मी आपल्या कामाईतून थोडे-फार पैसे वसळून ठेवत असे. काही दिवसांनी माझी आई अचानक आजारी पडली. घरातले सर्व पैसे तिचे औषधवाणी करता करता संपून गेले. इतके करूनही आई काही त्या आजारातून नाचली नाही. मला फार दुःख झालं अन् वेतागून मी नदीत कीच विला! पण माझी शिक्षणाची इच्छा राहून गेली होती म्हणून मी हड्डा जालं—तुम्ही मला सांगाल ते काम मी करीन, पण मला शिकवाच मास्तर!” तिने पुन्हा एकदा शिकवण्यावळ मास्तरांना गळ पातली!

“एक हजार सुवर्णमुद्रा हव्यात!” आपला लेश प्रसंग करत बलरामदास म्हणाला.

“माझ्याकड तर इतक धन नाही पण मी राजाच्या सजिन्यातून थोफत आपू

लाकेन, आणू!” हड्डांनी विचारले “वह, तुला आपली एक काम कराव लागल. माझी बायको रोज काही ना काही कारण बाधून माझण एकलून काडीत असते मला शांतपणे जगू देत नाही. तिला थोडी बालपून ती माझ्या आज्ञा पाळू लागेल असे तू केळ पाहिजेस!”—बलरामदासने दुसरी अट सांगितली.

“ठीक आहे हे ही करीन मी. मग शिकवाच मामला!” पुन्हा आपल्या मागणी-वर जोर देत तिने दुसरी अटही माग्य केली.

बाबर बलरामदासने आणखी एक काम तिला सांगितलं व ते कसे करावचे हे ही सांगितलं.

काम असे होते—बलरामदासने गावा-तल्या एका बयस्क माणसाकडून काही कर्ज काढले होते. एका वर्षांत तर त्याने ते फर्तूनही टाकले. बंश तो माणूस म्हणतो की पैसे परत केलेच नाहीत. कर्ज परत केव्हायदल बलरामदासबळ कागदी पुढा-वाही नाही त्यामुळे गावचे काही लोक बलरामदासबळला धंका घेतात तर काहीना तो बयस्क माणूस लोट जेलतो’ अस वाटत.

मासाडी जाला या छोट्या हड्डांनी अस करावचं तिन त्या बयस्क माणसाच्या

खरीरात प्रवेच करून गावातल्या लोकां-समोर त्याच्या खोडून खरी गोष्ट बयस्क व्याधची मग त्याच्या गावतल्या लोकांना कळून येईल की बलरामदास कारच सत्य-बावी आहे. तो फार पवित्र आचरणवाळा आहे. अन् त्यामुळे त्याला आता काही बयस्क सिद्धि प्राप्त झाली आहे. आणि या सिद्धीचे लोकांच्यात प्रदर्शन करण्यासाठी या छोट्या हड्डांनी मदत करावला पाहिजे. शिक्षणाची अतिशय आवड असल्याने त्या छोट्या हड्डांनी बलराम-दासच्या या सर्वेच्या सर्व अटी मान्य केल्या आणि बाचा परिणाम म्हणजे—बाळ्याच दिवसात बलरामदासचे नशीब फळकळेल!

नांदोबा

२९

"पण मात्तप, मी तर तुमच्या सव अटी पाळण्या आहेत, आता जर तुम्ही मला शिकवायचं नाकारलंत तर तुम्ही माझी प्रतारणा केल्यासारख होईल" छोटी हडल म्हणाली.

'पण तुला शिकवणो परजच काय?' माझ्यामुळ तुम्ही हल्ली पूजा केवी' जात आहे. माझा आजकाल जो काही आदरसत्कार केला जातो, तो तुझ्यामुळेच की नाही?'

'पण मला आदर-सन्मान वगैरे काही नको. मला विद्याच हवी' छोटी हडलीने रोखठोक मागणी केली

मग मला माफ कर मी काही तुला शिकवू शकणार नाही बलरामबाब म्हणाला

"का नाही शिकवू शकणार, सांगा बर' तुमच्या डोळ्यांनी बाभं समाधान झाल नाही, तर तुमचा अन् तुमच्या संपूर्ण कुटुम्बाचा सर्वनाश करूनच इथून निघून जाईन, लक्षात ठेवा!" तिने जोरदार धमकी दिली

जाण दोन शब्द गप्प राहून सग बलरामबाब म्हणाला-"तुला माझे काय करायचं ते सुचाल कर मी तुला बघी खरेच सांगतो, ऐक-माझ्या शिक्षणाचा मला कसलाच उपयोग झाला नाही-पैसा मिळाला नाही नि मातसत्त्वही मिळाला नाही त्या-

मुळे माझ्या मनास धन अन् यशाची इच्छा वाढत गेली तू माझ्याकडे विद्या मिळवण्यासाठी मागवा केलीच पण मी चोरी-दगा-बोटपणा आणि हिमा यांची मदत घेऊन आणि इतरांनाही त्याबद्दल प्रोत्साहन देऊन स्वतःची इच्छा पूर्वी करून घेतली. लक्षा परिस्थितीस आता मी तुला विद्यादान केलं, तर मला हे सांगायलागेल की मी जे काही केलं ते सर्व चुक होत' मी तुला प्रोत्साहन देऊन तुझ्याजवळ जी काम करून घेतली ती चुक आणि दोषपूर्ण आहेत आता तुला शिकवायची सक्ती योग्यता राहिली नाही त्यामुळे मी आता निश्चय केलाय की तुलाच काय पण माणुबे मी कुणालाच शिकवणार नाही'

खणभर बलरामबाबसवर दयावृष्टी टाकून छोटी हडल तेथून अदृश्य झाली

धानंसार बलरामदासने सर्व मातकन्यांना बोलावून त्यांच्यासमोर सांगितलं माझ्या अद्भुत शक्तींचे प्रयोग बघायला तुम्ही संता पण त्यामुळे तुमचा प्रत्यक्ष फायदा काहीच होत नाही केवळ करमणूक होते माझ्या शक्तीमुळे फक्त मलाच यश मिळाले आता मात्र माझ्या मनात यशाची-मान-सन्मानाची इच्छा राहिलेली नाही बापुच विदकल्यागासाठी मी या शक्तीचा त्याग करून केवळ एक 'सामान्य माणूस' म्हणून जगू इच्छितो"

इतकी गोष्ट सांगून वेताळाने विचारलं राजा माझ्या मनात अशी चंका आहे

बलरामदासच्या घरी एक हजार सुवर्ण-मुद्रा असल्या, त्याची बायको त्याचो प्रत्येक गांठ ऐकू लागली-त्याच्या आज्ञा पाळू लागली, शत्रूच्या त्या वयस्क माणसाने बायली चुक करून केवी आणि आता बलरामदास आपल्या अंशच्या अवभुत शक्तीचे प्रदर्शन करू लागला!

छोटी हडल रोज शिकवणी सुरू करण्या-बद्दल बलरामदासच्या शत्रू भुगभूष लावत असे एक दिवस तो तिला म्हणाला-"हे भव, मी हल्ली तुझ्यामुळे कामात कांय गुंतलेला असतो, अलिकडे मुलांना शिकवणंही मी बंद करून टाकलंय तुच सांग, तुला तरी मी कस शिकवू?"

की-छोटया इडळीने बलरामदासक तिळा न शिकवण्याबद्दलून कारण न पटलं तर त्याचा खर्चनाश करायची बसकी दिली होती. मग त्याच्या उत्तराने तिच सख्ख सभाबाल झालं का? तिने बलरामदासकडे दयाई वृष्टीने का पाहिलं? बलरामदाने मधुसूत शक्तीचा त्याग करून सामान्य माणूस बनून रहाण्याचं जें आवसास दिले ते कितपत खरं आहे? या शंकेच उत्तर माहित मसूनही तू पिळं नाहीस तर तुझ्या शोण्याची छकळं होऊन पडवील."

मावर विक्रमादित्य म्हणाला "छोटया इडळीने बलरामदासकडे दयापूर्ण वृष्टीन पाहिलं याचं प्रमुख कारण असे की-ज्या गोष्टी दोषपूर्ण आहेत असे शिक्षणामुळे बलरामदाला माहित होते, त्या गोष्टी त्याने छोटया इडळीकडून करवून घेतल्या आणि त्याने हे तिच्याजवळ कबूलही केले त्याने जें शिक्षण घेतले त्याचा त्याच्या स्वतःवर काहीही प्रभाव पडू शकला नाही त्यामुळे एक शोष्ट स्पष्ट झाली की यापुढे त्याने

आपल्या शिक्षणाचा विकसले तर ते शिक्षण त्या शिक्षणाही प्रभावकारी होणार नाही हे सत्य समजल्यानंतर छोटया इडळीच्या मनात शिक्षणाबद्दल विरक्ति उत्पन्न झाली आणि तिने बलरामदासकडे दयापूर्ण वृष्टीने पाहिले. त्याच्या कष्टनामुळे ती संतुष्ट झाली असो या नवी पण त्याने खरे तेच सांगितले हे तिला बरोबर कळून चुकले. त्यामुळे बलरामदासच काही नुकसान न करता ती अवस्थ झाली.

परंतु जगाच्या कल्याणासाठी मधुसूत शक्तीचा मी त्याग करतो' हे बलरामदासचं म्हणणं मात्र चक्क खोट आहे. छोटया इडळीची मदत मिळाली नाही तर त्याच्या मधुसूत शक्ति नाहीसा होतील-हे रहस्य गुप्त ठेवण्यासाठीच त्याने गावकऱ्या-सयोर आपल्या त्यामाचे नाटक करून त्यांचा विस्वास मिळवला असा प्रकार उत्तर देऊन राजा भीम होताच प्रतापला वेताळ अडव्य होऊन पुन्हा झाडावर जाऊन कांबकळू लागला (कल्पित)

प्राचीन काळी उत्कल देशात पुरुषोत्तम देव नावाचा राजा राज्य करीत होता तो जगजात्राचा परम भक्त होता त्याची अशी वारण होती की आपलं राज्य हे श्री जगन्नाथाचे राज्य आहे आणि आपण त्याचे सेवक म्हणून त्याच्या राज्याचा कारभार पहातो.

पुरी शहरात दरवर्षी आषाढ महिन्यात रथोत्सव साजरा केला जातो या उत्सवात जाग घेण्यासाठी, आसपासच्या गावांसून हजारोंची माघसे पुरीत बोळा होतात रथ-यात्रेसाठी निघणाऱ्या भीमही-रथांसाठी झाडू मारायचे काम राजा स्वतः करत असे, आणि मानंतरत लोक रथ ओढायला पुरुषात करीत.

राजा पुरुषोत्तम देव बक्षिण विविजया-साठी गेला असताना त्याने कांबीवरमूची राजकन्या पद्यावती हिला पाहिले तिचे

असामान्य सौंदर्य पाहून पुरुषोत्तम देव तिच्यावर बाळका त्याने तिच्याशी विवाहाचा प्रस्ताव घेऊन वृत्त पाठवला राजाने हा प्रस्ताव मान्यवान मान्य केला विवाहासाठी उत्कलदेशी जायचे, त्या-बरोबरच रथोत्सवही पहावा असे त्याच्या मनात होते

रथोत्सवाच्या दिवशी देवाळयापासून उत्खानभवन पर्यंतचा रस्ता माणसांनी हुतकीं मरुन गेला होता वातावरणात माणसांचा कोलाहल भरून राहिला होता. "त्यातच संज्ञाचा जावाज ऐकू येत होता, मदिरातून बलराम, कृष्ण व सुभद्रा यांच्या मूर्ति आणून स्थान ठेवल्या गेल्या

पण पुरुषोत्तम देवला रथापुढे झाडू मारताना पाहून मान कांवीनरेल कांबरा-बाबरा झाला त्याला हा प्रकार कमीदवाचा वाटला रथवात्रा संपल्याबरोबर तो

काजीवरमुला परत गेला व तेथून त्याने उत्कलराजाकड कळवले—“मी आपल्या मुलीचा विवाह तुमच्याशी करून देऊ इच्छित नाही.

काजीनरेसाला हा ध्दबद्दल पाहून पुष्पोत्तम देव वृत्तिशय चिडून गेला व मुटाची घोषणा करून तो काजीवरम्वर काढून गेला. मुळात पुष्पोत्तम देवचान जय झाला. राजकुमारी पद्मावतीला कंद करून तो उत्कलदेवी घेऊन गेला.

परंतु जाला तिच्याशी विवाह करण्याची त्याची विलकुल इच्छा नव्हती त्याने आपल्या प्रेमान सध्याला बोलवून म्हटले— “मंजी महात्म्य हिच्या वधिलांनी मला ‘बाणशळ’ म्हणून संबोधले आहे. तेव्हा हिच्या मुन्ही लग्न्यात म्या अम् तिचा विवाह आपल्या राज्यातल्या एकाच बाणशळाशीच लावून जा.”

“जखी आशा महाराज” मंजी म्हणाला. परंतु महामंत्री फार दयाळू होता त्याने राजाची आज्ञा न पाळता

शुप्तस्थ तिला आपल्याच घरात ठेवून व स्वतःच्या मुले म्माणे तो तिचा बापाळ लायला.

काही महिन्यांनी पुन्हा रघोत्तमाचा विवस आला. आपल्या प्रेमेप्रमाण राजा रघासमोर आऊ माऊ लागलाच मंत्री पधावती सह राजासमोर आला व म्हणाला “महाराज, मी जावली आला पाळावला विलम्ब नाबळा, क्षमा असावी. पण या माझ्या मुलीला आपणापेक्षा जास्त चांगला आढूपाला परत कोटून मिळणार? कृपा करून आपणच हिचा स्वीकार करावा.”

मन्त्रंतरी काही काळ लोटल्यामुळे राजाचा राग शांत झालाच होता जापल्या सध्याची ही मुक्ति पाहून तो त्याच्यावर फार प्रसन्न झाला व मोठ्या बेसवपूर्वक त्याने पद्मावतीशी विवाह केला.

त्याने वारस आजही रघोत्तमाचे वेळी रघापुढे आढू म्दरासथे काम मोठ्या अढेने करतात.

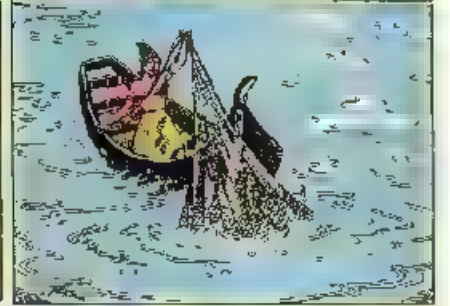

महात्म्य कथा

शकुन्तला-३

दुर्घात मुनीच्या जाण्यामुळे दुष्मन्ताला शकुन्तलेचा विचार पडला. त्यामुळे शकुन्तलेला पार वृक्ष झाले त्यावेळी तिची आई मेलला तेथे आली व तिने तिने एका बांधवाला पोचवले पुढे त्या बांधवातच शकुन्तला प्रसूत झाले. तिने मुलगा झाला तिने त्याचे नाव ठेवले—परत शकुन्तला घरातला मोठ्या प्रेमाने वाढवू लागली.

काही वर्षे निवून मंजी एके विरशी एक कोठो नदीत घाले एकमत होता. कपड्या वेळा वाळे टाकूनही त्याला एकाही मासा चिड्याला नाही रोबटी जन्माच वेळाने त्याच्या जाळघात एकाच मोठा मासा चिड्याला आला याचे पकडण्याचे काय संभवूच तो मासा वेळून घरी आला.

कोळ्याने चारा वाचपोल्या हाती देऊन त्याचा पदार्थ वचवायला लावि- तसे तिने माझा कायला, ही काय वस्तुकार ! निहा त्यात एक अंगडी सापडली मोठ्या खुशीने कोळी ती अंगडी विकायला निघाला चांगली किंमत घेईल अने त्याचा वाटा होई !

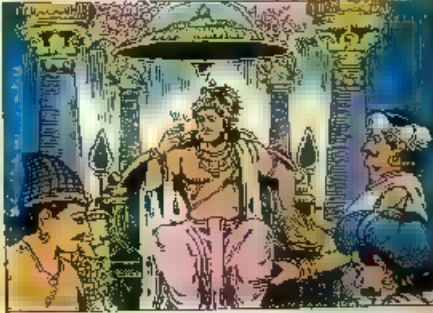

तो एक सोनासकटे मोला व त्याने
अगदी विक्रायची इच्छा प्रदर्शित केली
सोनेहाराने अगदी हाती घेऊन नीट
तिरस्कर पाहिली, पण 'ही अगदी एका
नाकाळीर पोटात तापवली' या गोष्टी
वर काही त्याचा विश्वास बसला.

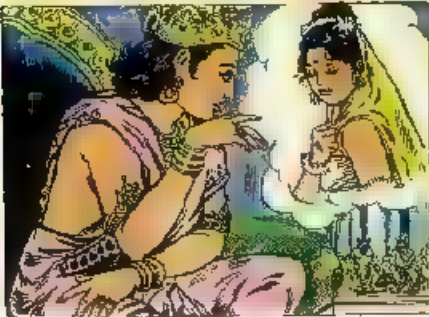
दुष्टाने आपल्या दुतांना कणवुनीच्या
आख्यात वाढवले, पण तेथे ही
नव्वीन तिच्या सोयासाठी राजाने
जारी दिलात आपले शिपाई पाठवले,
पण शकुन्तेचा कुटुंब पत्ता लागला
नाही.

सोना व कोळ्याला बरोबर घेऊन
राजा दुष्टाकडे गेला. राजाच्या अर्ध
कात्राल बाहेरची ही अगदी त्या
कोळ्याने राजकाड्यातून पोरनी
वसली. राजाने अगदी आपल्या
हातात घेऊन पाहिली.

राजा विश्वास काला एक दिवस
कनास विहार करीत बसताना त्याला
किड्या काढायची वेळी अदलेना
एक मुलगा विसला, तो दुष्ट पाहून
राजाला फार आश्चर्य वाटले.

अगदी पाहिल्यावर राजाला दंतवैद्यीच
स्मरण झाले त्याला एकदम शकुन्तेचा
वाटवली! त्याला दुर्वास मुनीच्या
वाक्या ब्रह्मण पाहण्या लागला होता!
राजाने कोळ्याला थांगवे बक्षिस
देऊन दवावा केले. राजाने शकुन्तेचा
को अपमान केला होता तो वाढवून
थाला आता पत्र डु व माने.

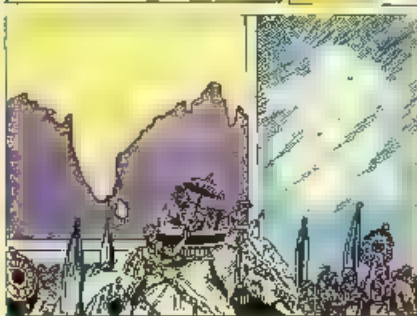
राजा आपल्या शीवपावरून उत्तरला
व मुलाचा उक्तून घेऊन त्याने त्याला
त्याने माव्याच विचारले. बाळाच्या
नोदने शोड कोलगे ऐकून राजा फार
खुश झाला. रंकर राजाने कोट घेऊन
त मुलगा एका पराशाळेकडे घेऊन
गेली.

आपला पुतला बरेत खोला बापल्या
बडिलांचा दुर्धनत गहाणुजांचा— हात
घरून आधमासमोर उभा असलेला
पाहून शकुन्तलेचा प्रथम बापल्या
नजरेवर विश्वास जलेना नंतर खरी
परिस्थिती जाणून बं गडबागुण्य
आठवून तिला कोर रडू जाते
खोड्याच वेळात तिला काळूत चुकले की
ते केवळ दुर्धन पुतल्याचा शापामुळेच
मडले! रावा त्यामुळेच तिला विकसन
बला होता

आता राजाने मोठ्या सन्मानपूर्वक
शकुन्तलेला आपली राजधानी हस्तिना-
पूर येथे नेले. शकुन्तलेच्या आपमनामुळे
दुष्कल्यान्ना खोबनात पुनः आतडी
आलेच पसरला! राणी म्हणून त्याने
सुकुपलेला अतिशय करजना व मोठ्या
त्यागाने राज्य चालवू शकले जेव्हा
कन्याचा हातले

आपल्या बडिलांनंतर भद्रताला राज्य
मिळाले. त्यानेही राज पुर्वीय शासन
म्हणून राज मिळवले. देशातील मान
सर्व राजांमधील त्याचा उच्चात
म्हणून सामान्य दिनी असे मानले
जसे की या सरत राजामुळेच आपल्या
देशाला 'भारत' असे नाव मिळाले
(संपूर्ण)

चतुर सीतारं

रूप पूर्वापरी मोष्ट आहे—एखा वाचक
सीताराम शास्त्री नावाचा एक पंडित
रहात बसे तो गजालीच्या मुळांना शिकवत
असे व गुरुदक्षिणेच्या रूपाने जे मिळेल ते
घेत असे घरकडे काटकमरीत करून त्याने
पाचशे रुपये जमवून ठेवले होते

त्याच काळात काशीला पंडित सोकांची
एक सभा होणार होती. सीताराम शास्त्री
समीर एक बडवण होती आपले बचत
कल्ल ठेवलेले धन कोणाजवळ सुरक्षित
ठेवावे? घरांतच आपणाजवळ ती रक्कम
ठेवून घेण्यास त्याच्या पत्नीने साफ नकार
दिला ती म्हणाली— पैसा ही मोठी
वाईट वस्तू आहे. मी काही कुत्र्यासारखी
पहारा देत बसू शकणार नाही! एकाद्या
रामी चोर घरात घुसले तर पैसांवाढी
प्राणही घंठोक मारता एकटी बईमाणूस
मी!"

बन काठ लपवून ठेवावे हा विचार
करीतच सीताराम शास्त्री दुर्धनप्रसादाच्या
झकानी पोचला. त्याने दुर्धनप्रसादाला
सल्ला मागितला—“सांग बाबा, हे पैसे
कुत्र्याकडे ठेवू, म्हणजे ते नक्की सुरक्षित
रहातील?”

“मिठा, पैसांच्या बाबतीत प्रायशः ब्रह्म-
देवावर तुम्हा विश्वास ठेवू नको धन हे
पापाचं मूळ आहे!” दुर्धनप्रसादने मिठाला
सल्ला दिला सीताराम शास्त्री धरी गंवा
आणि आपली पाचशे रूपयांची बॅली पेरून
जाऊन दुर्धनप्रसादला म्हणाला—“ दुर्धनप्रसाद,
हं पहा हेच माझ धन काशीच्याकडेून मी
परत येईपर्यंत हे तुम्हाकडे ठेव.”

“बाप रे, मी या पैसांना हातही नाही
लावणार. वाटने तर मूच आपल्या हाताने
माझ्या घरात तुम्हा पाहिजे तितक्या लड्डा
जणून आपले धन लपवून ठेव, आणि परत

आलास की आपल्याच हातान ते काढून घे.
सीताराम शास्त्री भक्ता म्हणाला-
"वाहवा! किती मला माणून आहे हा
दुर्गाप्रसाद!" असा विचार करत करतच
त्याने एका जागी खड्डा करून आपले धन
तपवून ठेवले आणि तेथून निघून गला.
नंतर सीताराम शास्त्री काशीबाबला
निघून गेला तिथल्या समेत माग घेऊन
हा वडिल परत घरी आला. नंतर दुर्गा-
प्रसादकडे जाऊन म्हणाला- "मित्रा, मी
वास्तव आपले धन घेऊन जातो."

"वा, वा! जरा ना घेऊन तु ते कुठ-
ठेवजस कुठ्या ठेवत आहे ना? जेकर तिथे
अन घेऊन जा आपले पैसे

परंतु सीताराम शास्त्रीने तेचे कोणून
पाहिल तो घुरलेले धन कुठे? तिथे तर
काहीच नव्हते! तो दुर्गाप्रसादकडे वळून
म्हणाला- "पैसे तर दिसत नाहीत! काय
भाषणक आहे?"

'अरे, मला हे काय ठाऊक! तुच तर
आपल्या हातान ठेवले होतं ना? मला
तर ती जागा पण माहिती नाही की
थोडाच बाळो होतो तिथे तुझ्याबरोबर!
नीट पहा बरे!" दुर्गाप्रसादने आपले अंग
काढून घेतले

सीताराम शास्त्रीने थोड्याच की आपली
फसवणूक झाली आहे. बिचारा उदास
बाण होऊन घरी परतला

वाढतच गौरीदेवी लावाची एक म्हातारी
शास्त्रीबुवांचा भेटली तिने त्याचा उत्तरलेला
केहरा पाहून विचारले- "केव्हा परत
आल्यास बाबा काशीयाबेडून? केव्हा का
असा विसरतोय तुम्हा? कसली काळजी
एवढी?"

सीताराम शास्त्रीने हिला सर्वे हकीगत
सांगितली बाबर म्हातारी जरा विचारात
पडली आणि नंतर म्हणाली- "तुझ सगळ
धन मी दुर्गाप्रसादकडून परत मिळवून नेते
काळजी नको करूय फक्त मी सांगते
तसतस कर म्हणजे झालं." असे म्हणून
गौरीदेवीने आपला जपथ त्याला नीट

समजावून सांगितला तिच्या म्हणण्या-
प्रमाणे सर्वे करायला पडित तयार
झाला

यांनंतर थोड्या वेळाने म्हातारी दोन
हजार रुपये क्रिमतीचे दागिने घेऊन
दुर्गाप्रसादकडे गेली ती त्याला म्हणाली-
"दुर्गाप्रसाद माझा मुलगा वहा वर्षापूर्वी
काशीला शिकायला म्हणून गेला, मुला
माहीतच आहे पण अलीकडे त्याचा
काहीच पत्ता नाही मी तर आता
म्हातारी झाले, माझा काय नेम जातो?

तेव्हा आपलाच हिउतीफिरती आहे तोवर
काशीला जाऊन मुलाला शोधाय असं माझ्या
मनात आल्या मी तशी एकटीच आहे
माझ्याजवळ हे दोन हजारचे दागिने

माहेत ते बरोबर काशीला घेऊन जाऊ?
उगाच चोरा चिडटाचंय मय! सीताराम
शास्त्री माग एकदा म्हणाला होवा की तू
आगदी धर्मात्मा आहेस. त्याने आपले धन
काशीयाबेला जाताना तुझ्या घरात गाडून
ठेवलय ना? तो म्हणत होता की तुवच्याच
धन तुला मातीसमान आहे. तेव्हा हे वच
मुला, मी परत येईपर्यंत माझही दागिने
तुझ्याकडे ठेव ना!"

म्हातारीचे बोलणे ऐकून दुर्गाप्रसादला
वाटले आपले नशीब सांगलेच उघडलेच
म्हणायचं! त्यावर असेही वाटले की
सीताराम शास्त्री परत आल्याचे हिला
नक्कीच माहीत नसावं! तेव्हा ती म्हा-
तारीला म्हणाला आजीबाई तुम्ही

आपल्या स्वतःच्या हातानेच हवे तिथे गाडून देवा जाणले दागिने”

तमका याच वेळी सीताराम शास्त्री पुन्हा तिथे जाऊन बसून बसला—
“बरे दुर्गाप्रसाद, मी वन गाडून ठेवले. त्या जागेवरून माझा गौरवमज्जा झाला मसामा वस माततय बरोबर जाण आता माझ्या ललाट आलीय मी आता तिथे बसून पाहू?”

हे एकूच दुर्गाप्रसादच्या पोटात थोडा उठला! सीताराम शास्त्रीचे पांथरी लपवे गेल्याचे कळले तर ही बुद्धी वोन हजारांचे दागिने आपल्याकडे ठेवणार नाही असे त्याला वाटले, म्हणून तो सीताराम शास्त्री-कडे बघून एकदम म्हणाला—“अरे ह्री, तू मकाळी गेल्यावर माझ्याही मनात लसंच झालं! म्हणून मी ही दुसऱ्याकडे बघून पाहिले तेव्हा पुन्हा येऊन बसलीच्या तशी मिळाली ही बघ” असे म्हणत त्याने कपाटातून पैसांचो गेली काडून सीताराम शास्त्रीला दिली

हे सर्व पहात असलेल्या म्हातारीन सीताराम शास्त्रीला म्हणून—“अरे सीतारामा, तू केव्हा आलास परत काबोहून? माझा मुलगा तिथे कुठे भेटला का रे तुला?”

‘मी आज सकाळीच आलो माजी तुमचा मुलगा भेटला होता मला काहीत! काही दिवस आजारी होता म्हण, मग त्याने जागा बघली. तुम्हाला कळवता नाही आले. एका आठवडा भारत परत येणार आहे असे म्हणाला मला. मी बघावरच होतो तुम्हाला सांगायला बरे झाले इथेच भेटलात’ सीताराम शास्त्रीने गौरीदेवीला सविस्तर काहिनी दिली.

‘बरे झाले बाबा माझी उगाच करफट वाचली उपकार झाले बाबा माझ्यावर फार पुस्त! आता कशाचा जाऊ मी काळीला? खल सीतारामा माझ्याबरोबर. माहीतरी पांगळंबुगळ करून लायला बालीत’ असे म्हणत सीताराम शास्त्री-सह म्हातारी तेथून जाऊ लागली
दुर्गाप्रसाद ‘आ’ कासून पहात राहिला!

कृष्णावतार

त्या वर्षी पाऊस पांगला झाला. जेनावरे जाणिवे बासरे जाणिवे बघतपुढे झाला तवोम बासरे जन्माला आली गवत झाडपाला, बंतावेसी खूप जगवले. घन-घान्य दूय-दुसले गोकुळात भरपूर झाले.

वर्षाकडु संपून चारबकडु सुरू झाला. तन्द आणि इतर प्रोठ लोकांनी एकत्र येऊन इन्द्रोत्सव साजरा करायचे ठरवले, आणि त्याची तयारीही जेव्हात सुरू झाली. सधे कोक त्याच काळात गुंन राहू लागले. गोकुळात इन्द्रोत्सव दरवर्षी साजरा होत असे सर्वोच्या उगडाहाला उधाने येई. सर्व गोपाळ एकत्र येऊन मोठ्या घरा-माटाने हा उत्सव साजरा करीत

कृष्णाने ही गडबड पाहून हसले-हसत विचारले “मायणा सर्वना कसला एवढा उरसाहू बाळा आहे” कसले पर्व आहे सध्या? कोणत्या देवाची पूजा करणार आहात वापण सर्वजण? कोणता स्थाय मिळणार आहे त्यामुळे?”

गोपालाचेही सर्वात यमस्कर माणसाने कृष्णाला सांगितले—“बाळा, सर्वे तत्क-पाळीला राजा इन्द्र आहे न? वर्षाकडुचा देवही तोच आपल्या गायीगुरावर उपकार करणाऱ्या इन्द्राची अपण गोपाळानी आरा-धनाकरायलाचहवी म्हणूनच आम्ही सर्वांनी इन्द्रोत्सव साजरा करायचे ठरवले आहे”

हे उत्तर ऐकून कृष्ण त्यांना म्हणाला “अम पन्ना, माणसाचे तीन मुख्य शब्दसाध

आहेत-शेती-वाडी, व्यापार-बदा आणि पसु-उद्योग ज्या लोकांचा जो पंथा असतो, तोच त्याचा देव! आपण लोक होपालक, वनांत रहातो, डोंगरा-रानांतच संचार करतो आणि गायीगुरे पाळून आपला उदर-निर्वाह करतो. तेव्हा जंगल, डोंगर अन् गुरे हेच आपले देव! सर्वांनी आपापल्या कुळदेवतांनी पूजा करावी. शेतकरी गावात रहातात, जंगली किंवा आदिवासी सांक जंगलात रहातात. अन् आपण डोंगरांच्या आधारात रहातो. बाह्यण लोक सत्र-यज्ञ करतात. शेतकरी नांगराचा यज्ञ करतात. गोपाळानी पहाडाचा यज्ञ करावया, म्हणून आपण पर्वतोत्सव करणे जास्त योग्य

होईल. जर आपल्या म्हणण्याप्रमाणे केले जाहील तर ही पर्वतदेवता कसल तुम्हा लोकांना पक्तापूजा करायला भग पावेल."

ज्या प्रकारे कृष्णाने बराच वेळ त्यांच्याशी झुजत घातल्यावर त्यांना त्याचे म्हणणे घटले. गोकुळातील ज्वता एते पाहता सर्वस्वी कृष्णावर अवलंबून होती. त्यांच्याशिवाय त्यांना कोणी ताता नव्हता. कृष्णाने अतापग्रह जी अद्भुत कामे केली होती, ती केवळ अपूर्वच होती-काणाही साक्षात् सांगतात. ती कारणे केवळ अज्ञानच होते! याशिवाय कृष्णाने गोकुळाबासियांना अनेकदा संकटातून पाववले होते, त्यामुळे कृष्ण हा त्यांच्या दृष्टीने प्रत्यक्ष देवच होता.

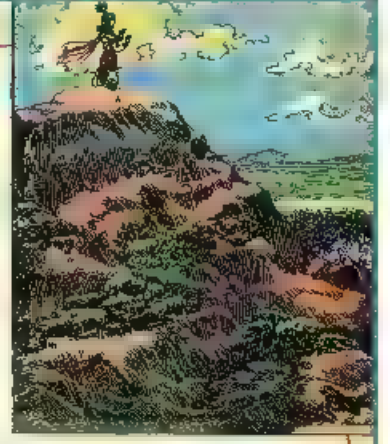
या सर्व कारणांमुळे गोप बंडळींनी इन्द्रोत्सव साजरा करण्याची तयारी सगळे बन्द केली आणि बाह्यण-पुरोहितांना बोलावून गिरि-यज्ञ उत्सवाची तयारी सुरू केली. खोर, मोदक वगैरे तयार केले गेले. विविध प्रकारचे अन्न मिळले. भांस, यक्ष, जटण्या, रही, दुष, दुष वगैरे बंध्या अन् याज्ञांचाच चढवले गेले आणि आम्बालवृद्ध गोपबंडळी दाजवीं लावून बिराडणीने गोवर्धन पर्वताकडे जाऊ लागले.

गोवर्धन पर्वताच्या अवळची एक जागा शेजाणे सारबून, लिपुन त्यावर सुंदरची

राबोली घातली गेली आणि श्रीकृष्णाच्या नेतृत्वाखाली एका उंच इथानी गोवर्धनाची पूजा केली गेली. आपल्या जरीवर आकल्या यथाधीना गोवर्धनाला नेवन्दा दाखवला गेला! सर्व गोपाळांनी गोवर्धनाला फुल वाहिली अन् नमस्कार केला. सर्व लोक जळां नमस्कार वगैरे करण्यात मग्न होव तेव्हा पर्वताच्या अधिकार्या देवाच्या रूपात स्वतः श्रीकृष्णच पर्वतशिखरावर अवतरित झाला व सर्व लोक त्याच्याकडे ओढया विस्मयाने पहात असतानाच त्याने होत लाबवून सर्व नेवेद्य साऊन टाकला! नंतर म्हणाला- "तुम्हा सर्वांच्या भक्तीने मी प्रसन्न आणि संतुष्ट झालो आहे. आता तुम्हाला काय पाहिजे हे मागून घ्या. तुमच्या सर्व इच्छा मी पूर्ण करीन. काय तरवान पाहिजे तुम्हाला?"

गोपाळ हात जोडून त्याला उद्बुन म्हणाले- "देवा, आम्ही सर्वजण तुला वात आहेत, तुम्हाला आर्जत आहेत. तू कसत असा कर, आम्ही ताबडतोब त्याचे पालन करू."

"पर्वताच्या रूपाने इथे असलेल्या मलाच आपण देव माना अन् माझी पूजा-अर्चा करा. माझी आराधना केल्याने आपल्या सर्व इच्छा पूर्ण होतील. आपल शोधन वृद्धिपत होईल आणि गायी आपणाला अप्रूप हुश्यामून देतील. तुम्हाला कसलीही

कमतरता राहणार नाही. तुमच्या जर कोणतेही संकट येणार नाही आलच, तर मी तुमच्या संकटाचे निराकरण करीन. आता तुम्ही कसलीही काळजी करू नका. मी मनुष्यरूपाने तुमच्यातलाच एक होऊन राहोन." असे म्हणून पर्वत शिखरावरील देव अदृश्य झाला.

गोप लोकांनी एकाच वेळी पर्वतावर अविच्छिन्न असलेल्या पर्वताखाली त्यांच्यात मिसळून असलेल्या कृष्ण असे बोन्ही कुण्य एकाच वेळी पाहिले व त्यांनी सर्वांनी कृष्णाला नमस्कार केला. यानंतर त्यांनी आपल्या गुरांच्या शिंगांची पूजा केली. त्यांच्या गळ्यांत धुधुरमाला घातल्या व

अनेक प्रकारची त्यांना संजवणे जोरजोरात पोचला तेव त्यांची दृष्टीमागेही प्रवृत्तिना कातली व डिकडिकाची त्यांची कूट कांडाची यातूनच त्राहणीचा जीवन हेऊन वसासाठी आत्मसेवे उदरजेचे पन्नाचे निवेद्य म्हणून यत्नांची कातले हे सर्व उदकस्वावर धीकण्यातही सर्वेसम परधानातून होऊन गोडुळात परत गले सर्वांचा उत्साह बाळाचण्यासारखा होता. बाळांच्या हातावर मागड-माग त्यांनी शर्म आणविला. हकचे लफ्फा पडतानेच पाह पावताचा आनंद झपाट्या मुडेवर येऊन होता.

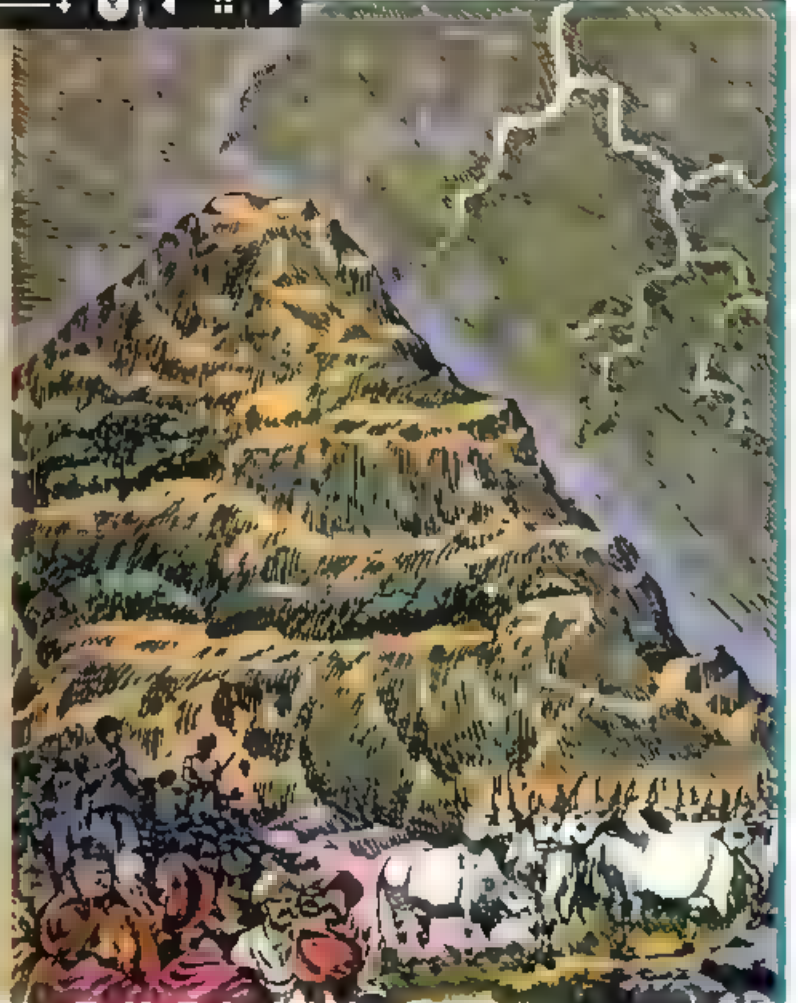
तिथेच त्यांना हजारा आचला जवळच आला असे वाटून गोपाळावर त्यांचा राम

उकाडून आला! त्याच संवर्षी करवादि महाभेपांना बोळाऊन त्यांना म्हटले-
"मुंबावनत रहाचारे नन्वलोच आणि इतर सर्व कुट रोप पुर्वी साही पुका करील बघत तुम्ही तळांनी वाहिलेत ना वंदा अहकारान भरिल होऊन पाणी पुका व करला त्या कपटी कुप्यांच्या सांगण्यावरून एका कुबंड असा पर्वताची पुका येकी! त्यांना कदाचित असे वाटले बघावे की काता मापले कर्तव्य सर्वसे वन जाता पहातच रहा। येनालो, तुम्ही तलात कात दिवस मुबळवार पाऊन पाहून त्यांच्या निवृत्तिचे साधन बळालेला गाभीलुराचे खूप मुकलान करा। त्यान असा कर जानव्य घाटन, की ही तुमच्यावरूनच राहून बुवला पराक्रम व जल्लि किती जाई हे पडहीन. तुम्हाला प्रोत्साहन देईन "

गोडुळाची लोकांना हिरान्त विजेका एकाद्वी बीच वसकताचा विष्णू सावली जोरत सारा बाहू सांगला बघत वसावा जावतू लागला। पाऊन परव्याची लवण विष्णू सावली हवेला आकाश येवाची वरून बाजे व बीजा वनतू लागला. हा बवेळी पाऊन असा ' म्हणून वृद्ध जमुवची बोलात बावचर्चात पडले।

जवळा पाहता काळे डब आकाशवर पडले आणि धुई लफ्फाळून गेला! सादे बाकडि जेवाराचे भकर भेजे

कादोका

कड़क आवाज करीत विजा कोंसळ कामल्या, वग गडगडू लागले, नंतर मारा पडल्या-आणि काय-तगंच मुसळधार पाऊस सुरू झाला.

तो पाऊस पाडून गोपाळ भयभीत झाले. त्यांना वाटजे एकाएकी प्रलयकालच आला! स्वतःला हो पावसांतून कसे बाचवते याचीच चिन्ता सर्वांना लागून राहिली! गुरांची दशा तर विचारूच नका! बाई-मुढे जखीबदोस्त झाली विजा पडूच काही वृक्ष झडून जाते दिसकर पडले! काही साडे वाजले त्यांना उन्मळून दूर जाऊन पडली, तर काही पाण्याच्या कोटाबरोबर वाहून जाऊ लागली पुफानी पावसाने

जंगलत भयान तांडव भांदले! खूप पक्षी मरून पडले!

माणसांची दुर्दैवा अवर्णनीयच! झोपट्या कोसळल्या, गाड्या उलटल्या, अधिकांश जनावरे मरून गेली, कुठे स्वयंपाक शिजवायचीही सोय राहिली नाही. बारा कडमे जव झाले. जाता या खवटकाळी गोपाळानी कुण्याकड धाव घेतली-त्याची माचला केळी-“हे कुणा, आम्ही तुम्हा पावारी आलो आहोत तुच आमचा आधार तुच लार वांगडाला या संकटातून!”

कुणाला इन्दाळा हुंटावा समजून धुकला, दरवर्षी त्याचा जो उत्सव साजरा केला जाई तो शुभवस्पाघुळे रागावून तो गोकुळावर क्षमा सूड घेत आहे हे त्याने वाळवले! इन्दाळा पातळ आहे की, असे केल्याने कुणाला बसहाथ होईल! हा सर्व विचार करून कुणाला ठरवले की संबंध गोवर्धन पर्वत उचलून त्याच्याच सोली सर्व बाणसे व गावीगुरांना आश्रय दिला राहिले.

दुसऱ्याच क्षणी कुणाला अगदी लीळया गोवर्धन जमिनीवरून उचलता व सजी वारसा आपल्या हातात उचलून बसला! कुणाला पर्वत उचलला, तेव्हा त्यामदीक लोठपोठ दगडघोंडे गडगडत आली पडले जाडे उपटली गेली बुहेत बडगारी सिंहा-सारखी जनावरे व विजातले बाप वगैरे

बाहेर आले. पर्वतावर रक्षाभारे विद्यावर पळून गेल. तेथे तपस्या करणाऱ्या मुनींची तपस्या अंग पावली!

गोवर्धन उचलल्यावर कुणाला गोपाळांना म्हटले-“तुम्ही सर्वे धामातल्या गुरांना वेळी पर्वताखाली या. तुमचे पावसापासून रक्षण होईल!” कुणाची हाक ऐकून ते सर्व आपले वामान, गाड्या गावीगुरे व बायको-पोरांना वेळी पर्वताच्या आश्रयाला कोळे

साल दिवसपर्वत मुसळधार पाऊस पडल्यावर येवांना पशु बोलावून म्हण तेथून निघून गेला सर्व काय? आकाश स्वच्छ झाले आणि सारे गोकुळ पर्वताखालून बाहेर आले! कुणाला उचललेला पर्वत पयास्थान ठेऊन दिला! आणि स्वतः पर्वतावर बसून आनंदाने चरत असलेल्या शायिकडे पहात राहिला!

कुणाला केलेले हे अद्भुत कार्य पाहून इन्द्राला निविकारणं बसून राहवेना! तो मनातल्या मनात पावकन गेला! म्हणून काही देवांना बरोबर घेऊन, ऐरावतावर बसून व हातात धनुष्य वारण करून तो पृथ्वीवर उतरला आणि गोवर्धन पर्वतावर कुडक बसला होता तेथे गेला कुणाला पाहून इन्द्राच्या लक्षात आले की हा तर देवांचा देव! अतः ऐरावतावरून उतरून नतमस्तक होऊन कुणाला नमस्कार केला!

कुणाला पाहूनही न पाहिल्या-सारखे करून तसाच निवचल बसून राहिला इन्द्राला समजून चुकले की कुणाला आपल्यावर नाराज आहे. तेव्हा त्याने त्याची स्तुति केली. त्याने कबूल केले की गोपाळाच्या रूपात असल्यामुळे कुणाला सर्वस्वर आहे हे तो ओळखू शकला नाही आणि अहंकाराने त्याने कुणाला धास दिला! त्याने कुणाला क्षमा मागितली नंतर इन्द्राने कुणाला गोपति म्हणून अभिषेक केला व त्याला वस्त्रालंकार अर्पण केले

सोवटी इन्द्राने कुणाला म्हटले-“हे कुणा, कंसाच्या अवीन असलेले अनेक राजास तुम्हा बाईदावर टाकलेले आहेत,

त्या सर्वांचा शेवट तुझ्याच हातून होणार आहे. कसाचा बंधू केल्यानंतर तू राजा होशील. तुमी आपण कुटी हिम युक्तिष्टार व भीमसेन यांना जन्म दिल्यानंतर माझ्यापासून अर्जुन जन्मला आहे. त्या तुला प्रकट वनून तुझ्या आज्ञेपायी हज्जा करील. तू त्याला आज्ञेचे ऐकून त्याचा उच्चार कर, त्याला बंधू दे. भविष्यात कौरव व पांडव यांचे युद्ध होणार आहे. त्यात अर्जुन जिंकवा अशी आज्ञा देऊन आहे."

"माझ्या आज्ञेचे पाचही पुत्र महा-पराक्रमी आहेत व देवांचे घेऊनच ते जन्माला आलेले आहेत. पुढे ते सर्वच पृथ्वीचे शासक बनणार आहेत त्यांच्यातला सगळा जर्जून हा मयाधारण कुर व पराक्रमी आहे-हा सुव शोण्टी मला माहितच आहेत तू जं काही सांगितलेस ते सर्व मी अचकन करीन तुझे आगमन मला संतोषजनक वाटेल. आता तू निमित्त होऊन स्वयं लोकांना द्या"

यानंतर कृष्णने कृष्णाला साध्या प्रणिपात केला, त्याला प्रवक्षिणा घातली व दुराज्ञावर बसून अन्य देवांच्यासह बोट्या प्रसन्नतेने आपल्या झोकी निघून गेला. कृष्णही आता पर्वतावरून उतरून गोकुळात निघून गेला.

कृष्णाच्या आगमनानंतर सर्व गोपाळानी त्याला बराच घातला. कृष्ण हा अस्तावार्थ आहे हे त्यांना फुला एकदा स्पष्ट कळले. त्यांनी कृष्णाला विचारले- "कृष्णा, आमच्यात प्रच्छन्नपणे कावर्जणार तू सारा कोण आहेस? तू तर श्रीकृष्णाचा रक्षणकर्ता आहेस जसे वाटते. असे असताना तू इथे गायी चारप्याचे काम का करतोस? खरे तर तुला पाहून आम्हाला भीतीच वाटते!"

कृष्ण हसून म्हणाला- "मी तर तुमच्या-तलाच एक गनडी आहे, असे असताना तुम्ही मला असले प्रश्न का विचारता? हे कृष्णाचे बोल एकून सर्वजण फारच आनंदित झाले.

प्रमाणिकपणा

जंगल आणि उमावती दोघेही मिथ साठ वर्षांचे होते दोघे अपत्या गाबाकडे निघाले होते परंतु रामनगरची सीमा पार करताच सोसाट्याचा वारा मृदून पावसाचे बोटमोठे येवही पडू लागले वादळाची ही लक्षण गाहून कोठं तरी आश्रय घ्यावा म्हणून दोघेही सरासर पाय उचलू लागले आणि पोट्याच अंतरावरील भ्रम अवस्थेतील मन्दिरात पोचले तेथे वगोदरच एक भवणी अश्व पुसत उदासवाची असली होती

तिला असा स्थानी एकटीच बसलेली पाहून या दोघा बहिलवाच्या मित्रांचा आश्चर्य वाटले एकाचे विचारले- "अग तू अशी एकटी कशी भटकलीस इथे?"

बोलावे न बोलावे असा विचारत थोडा वेळ पदराची चाळा करीत ती म्हणाली- "मी जिवाला कटाळून गेल आहे आत्महत्या

करामच्या प्रयत्नात इथे वादळ-वाऱ्यात सापडले" असे म्हणून ती पुन्हा रडू लागली.

तिचे उत्तर ऐकून जयश्राव व उमावती आश्चर्यात पडले तिच्याकडे सहानुभूतीने पहात जयश्राव विचारले- "बाळ, अग राणीवशात रहाणाऱ्या तुझ्यासारख्या मुलीच्या मनात आत्महत्येचा विचार का घावा?"

तदणी थोडा वेळ मान खानी घालून तशीच बसली व स्वतःला सावरत सांगू लागली- "राजा अन् राणी माझा विवाहा-बहुल बालतामा मी आज ऐकले. आमच्या ज्योतिषदारीच काम करणाऱ्या शिवानन्द नावाच्या नोकराच्या मुलाची माझा विवाह करून द्यावेच त्याच्या मनात आहे. मी अर्धीनवाराची सुळगी असून आमच्याच नोकराच्या मुलाशी लग्न काय म्हणून

करायचं? एनदचासाठीच मी आत्महत्या करायचं ठरवलं आहे.

त्या मुलीची ही गोष्ट ऐकून जगन्नाथ म्हणाला—'मुली, तू जमीनदार रामराय भूपतीची मुलगी प्रमिलाच असली पाहिजेस. तुला धध करायचा अनेकदा प्रयत्न करून संघटी कारावासाची शिक्षा भोगायला लागलेले ते दोन बुष्ट आम्हीच! आता तुरुंगातून सुटल्यावर काही उपकार करता आल्यास कसून केवळ पांढरं ओळं थोड तरी हलक करावं म्हणून आम्ही दोघही आपल्या पांढराकडेच निघालो होतो पोरी!’

“त्या दिवशी त्याच झिंकाराने आम्हाला अठरावें वसंत तर अंध आनंदाचा जोषावर

तुमचा वयाच्या पायाच ही केवळ मोठ ओढी असत!” उभापती सहिष्णू म्हणाला.

“राजाप्रयागेच तुम्ही कोकही त्या शिवानन्दाची धुवळी तारीफ का करताय मला काही कळत नाही!” प्रमिला म्हणाली.

उत्तरादाससु जगन्नाथ म्हणाला—“एका जमीनदार रामराय भूपतीचा कसलासा मयंकर आचार झाला. बंधानी जनक प्रकारचे जोषधोषचार केले पण त्याच्या जिवाला पीती होतीच त्याची पत्नीही वयाच काळापूर्वी देवापरी नेली होती अशा परिस्थितीत जमीनदाराचा आपल्या कोणत्याही नातेवाईकावरही निववास नव्हता म्हणून त्यांनी आपले दिवाण उभापती आणि मित्र जगन्नाथ या दोघांना सहा वर्षांच्या छोटशा प्रमिलेचे पालक म्हणून नियुक्त केले. प्रमिला योग्य घराची होई-वरील सर्व जमीनसुधला व इस्टेटीची व्यवस्था पहाण्याचे काम ही या दोघांवरच सोपवले होते या बटनेनंतर थोड्याच दिवसात जमीनदाराचे देहावसान झाले

एक बाठवडा होतो न होतो तोच जगन्नाथने आपली पत्नी भद्रावती हिच्यासह घराची व्यवस्था पहाण्याच्या निमित्ताने वाड्यातच राण राहिल! त्याने आपला

मंभारच वाड्यात मांडला, आणि छोट्या प्रमिलेचे दिवस फिरले ते थोडेही लक्षा खूपच त्रास देऊ लागले कोणत्या रंका रंका तसे म्हणून त्यांनी एक अशी योजना बनवली की प्रमिला नैसर्गिक मृत्यू आला असे इतरांना भासेल, आणि भग कस? इच्छत आपल्यासारखे हातात!

या दोघांचा दुष्ट कट अंजलून तोकर शिवानन्द विशय काळजीपूर्वक प्रमिलेवर लक्ष ठेऊ लागला. मध्यतरी इयामराय भूपति म्हणून विमेश प्रेम भ सहानुभूति असणारे त्या देशाचे राजा श्रीवद्वेन राज्यांत प्रवेश करीत असता स्वामराय भूपतीच्या गादी आले.

त्यावेळी स्वाभ्या-पिण्याच्या आवाळीमुळे प्रमिला फार दुबळी झालेली होती. राजा आरुढाची वास्तमी कळताच भद्रावतीने प्रमिलाला माह-भाखू घातले, तिला रेशमी वस्त्र नुसवली, आणि छान मेजवानीची व्यवस्था केली.

प्रमिलाची जेट आल्यावर राजाने विचारले— वंटी खुशाल आहेत न? तुम्हा रडिसांनी तुला ज्या पालकांच्या हवाली केले, ते तुम्ही दोघ्य ती काळजी घेत आहेत ना?”

त्या वेळी भद्रावती प्रमिलेच्या पुढे एका किरसिरीत पडला आठ उभो राहिली नि

बोळ पदार्थ तिने प्रमिलेकडे पाहिले. तरी पण प्रमिला जरा ही न पाबरता म्हणाली— “ज्या दिवशी आपल्या सारखे लोक येतात, तेव्हाच मला चांगले-चुगळ खावला मिळत, एरवी कोणी मात्माकडे दुकून वहात नाही’

मग त्याने प्रमिलेच्या पालकांवर चांगलेच रागावले नि त्यांना समकालून नीट वागाव्या-बद्दल सूचना दिली

त्या दिवशी रात्री भद्रावतीने प्रमिलेला मुदामात काढून बिरज्याची धुरी दिली. सकाळी शिवानन्दनं मंडन पाहिले तर प्रमिला बुद्धी बंद सव्हती. त्याने उपचार करून तिला शुद्धीवर आणले

दोन विवशानंतर जगन्नाथाने शिवानन्दाचा चोलवून सांगितले 'हे बप्प, गेलं काही दिवस प्रमिलेची प्रकृति बरी नाही वैद्य पेऊन प्रमिलेला पाहून गेले नि औषधासाठी कुशाळा तरी घाडवायला सांगून गेले तू शाकन औषध पेऊन ये बरं.

शिवानन्द वैद्याकडे गेला व त्यांगी दिलेल्या औषधाच्या गोळ्या घेतल्या त्याला थोडे औषधाबाबत शंका होती. त्याने औषधाच्या गोळ्या दस्त्यात फेंकून दिल्या आणि हाटलीत साखरेच्या शोळ्या भरल्या. एक आठवडा अन् औषध देऊन ही प्रमिलेवर त्याचा काही परिणाम झाला

नाही कड रचलेल्या तिपांगा ही जाचे फार आनवयं वाटलं

यानंतर त्यांनी एक भौतिक जाणला, रागोळ्या काढून त्यांच्या मध्ये प्रमिलेला बसविजे आणि मन-पाठ सुरू केला. शिवानन्दाला कळून चुकल की हे सर्व प्रमिलेला नास देण्यासाठी वचत आहे. मग काय? लग्नेच दुसऱ्या दिवशी मध्य-रात्री शिवानन्द प्रमिलेला शेजारच्या गावी घेऊन गेला नि तिच्या आपल्या एका नावेवाईकाकडे ठेवून आला. जमीनदाराच्या घरी बँकन शिवानन्द बसला कोपून गेला कि जणू त्याला काही माहीतच नाही.

सकाळ होताना प्रमिलेला अदृश्य झाल्याची बातमी आगीसारखी गाव भर पसरली. केवळ जमीनदाराचे नोकरच नव्हेत, तर गांवकऱ्यांना ही उमापति व जगन्नाथाने हल सधन येऊं लागला मृत जमीनदाराकडून लोकांच्या सन्नात खूप थडा होती वहा दिवस वाट पाहिल्यानंतर सुद्धा जेव्हा प्रमिलेला परत आली नाही तेव्हा लोकांनी राजाकडे तक्रार केली

जगन्नाथ उमापति व भद्रावती यांची कसून चौकशी करून राजाने सर्वांस तुरुंगात टाकले

बोड्या दिवसां नंतर शिवानन्दाने प्रमिलेला राजाच्या स्वाधीन केले आणि

सांगितले—'प्रभू, या मुलीबद्दल बोड्यासो मुद्धा सहानुभूति न ठेवता त्या दुष्टांनी संपत्तीच्या डोभाने तिला ठार करणाऱ्या कड रचली. म्हणून मी द्विषे रक्षण करून तिला एका ठिकाणी लपवून ठेवले. माझी काही नुक असेल तर मला शिक्षा द्यावी म्हाराज !'

शिवानन्दाने सांगितलेला सर्व वृत्तान्त ऐकून राजा म्हणाला—'तू प्रमिलेवर एवढा उपकार केलास, आता तिच्या रक्षणाची जबाबदारी वृच घे.'

शिवानन्दाने राजाचे म्हणणे मान्य केलं नाही आणि म्हणाला—'पैसांना जाल्हा-बसल्या लोकांमुळे प्रमिलेला सुर्वेन बोकाय आहे असे मला वाटतं. ही मुलगी आपल्या देखरेखीखालीच सुरक्षित राहू सकेल'

त्या दिवसापासून प्रमिला राजाकडे राहू लागली. जमीनदारी वादतची सर्व कामे राजाने शिवानन्दाकडे सोपवली. शिवानन्द अत्यन्त प्रामाणिकपणे ही जबाबदारी पार पाडू लागला. शेतांतील उत्पन्न व शेत-

साऱ्याची वसुली करून मिळणारी रक्कम तो राजाला देऊ लागला

इकडे जगन्नाथ कडून सर्व गोष्टी ऐकल्यावर प्रमिला डोळ्यात जणू जाणून म्हणाली—'कस्तुरि स्थिति समजून जेव्हाचा प्रयत्न न करता मी शिवानन्दाची उपाय भवलेल्या केली. परमेस्वर माझ्या या अपरावाला क्षमा करील की नाही कोण जाणे !'

उमापति व जगन्नाथ यांनी प्रमिलेला मानवना देत विचारले—'मुली, आता तुझी काय निश्चय आहे ?'

प्रमिला म्हणाली—'तुमच्यापैकी एक जण माझ्या बरोबर जमीनदारीत बसला दुसऱ्याने राजाकडे माझा क्षेम-समाचार घ्यावा. यानंतर शिवानन्दाच्या मुकाबी माझा विवाह होईल त्यावेळी आपण हजार राहून मला शांतीर्हाद द्यावा. मला खूप आनन्द होईल'

माझा परत पाऊस छान थांबला होता उमापति प्रमिलेसह जमीनदारीच्या गावी निघाली आणि जगन्नाथने रामनगरची नाट घरती

सौदामिनीची शेर

चन्द्रन देशावर राजा जर्नगवर्मा राज्य करत असतानाची गोष्ट. राजाचा एकुलती एक मुलगी होती. सौदामिनी तिचे नाव. सौदामिनी तीन वर्षांची असतानाच तिच्या मातेचे देहान्त्य झाले! राजाने दुसरा विवाह केला नाही. ती कोड-कोतुकाने मुलीचा संगोपाळ करू लागला. जबर होता-होता सौदामिनी फार सुंदर विसू लागली. गुणवती अन् बुद्धिमती तर होतीच ती!

एक दिवस जर्नगवर्मा कन्येला म्हणाला—
“बाळ, आता तुझा विवाह करायला हवा. ही वय अनेक देशांच्या राजकुमारांची किर्न आली आहेत, आणि या साउपनांवर त्यांची वर्णने लिहिछेली आहेत. नोट काळजीपूर्वक सर्व पहा आणि मातून स्वतः-ताली योग्य पत्नीची निवड कर, तुझा माहितीच आहे की तू ज्याची निवड करशील

तो राजकुमार केवळ तुझा पतीच नव्हे तर या देशाचा मागी राजाही असेल.” असे म्हणून राजाने काही जिने आणि हाटपत्रे तिच्या हाती दिली.

राजाच्या हातून ती जिने आणि सावपने घेऊन सौदामिनीने एका बाजूला ठेवून दिली आणि ती जरा वेळ आपल्याच विचारात उभी राहिली. नंतर ती नविलांना म्हणाली—“बाबा, माझ्या मागी पतीच्या सौंदर्य, शौर्य आणि पराक्रम या बाबतीत जास्त तर्कवितर्क करायची मला गरज नाही, तो विचार तर तुम्हीच बांगला कातल, पण ती आपल्या मागी पतीच्या गुणांची मात्र पारख करू म्हणते. त्या माझ्या परीक्षेत असे सफल होईल, त्याच्या-शीच मी विवाह करीन, कारण माझ्या इतें चादिण्यासारखा दुसरा गुण किंवा दुसरे सौंदर्य या अभावात नाही.

लिपू दुजकणी

मुलीच्या निर्णयावर राजा खुश झाला. त्याने विचारले—“कशी परीक्षा घेणार आहेच तू बाळ?”

“मी तुम्हाला एक गोष्ट सांगते बाबा. माझ्याशी विवाह करू इच्छिणाऱ्या कुमारांना तुम्ही ती सांगा. त्या गोष्टीत मी सवस्था आहे, ती जरीवर सोडवणारा विजेता कुमार माझा पति होईल. कळले?” असे म्हणून ती राजाला गोष्ट सांगू लागली.

मागीन काळी नत्सल देशावर चक्रेन राजा राज्य करीत होता. त्याच्या मुलीच नाव होतं कमलवर्मा. वितायला ती अतिशय सुंदर होती.

एक दिवस नत्सल देशाचा निजदेश कोडिण्य देशाचा राजा विश्वम्भर नत्सल देशाच्या एका उत्सवात आम बेल्यासाठी आला होता.

त्यावेळी एकदा चक्रेनच्या विजय-गुहात टोंगलेली जिने पहातपहात एका रमणीच्या किनाकडे विश्वम्भर चकित होऊन एकटक पहातच राहिला!

त्याची ही स्थिति जाणून चक्रेन त्याला म्हणाला—“या किनातल्या रमणीचे सौंदर्य मल्करांनाही लाजवणारे आहे न? मलाही हे चित्र फारच आवडते.”

हे शब्द ऐकून हलकेच हसत विश्वम्भर म्हणाला—“मला किनातील सौंदर्याने नव्हे,

पण दुसऱ्याच एका गोष्टीने आकर्षित पाडले आहे. का कुणास ठाऊक, पण माझी अशी खात्री आहे की किनाकाराने हे चित्र आपल्या डाय्या हाताने वतडलेले आहे!”

आपल्या मित्राच्या बोलण्याचे आश्चर्य वाटून चक्रेन म्हणाला—“छे, छे! हे चित्र कादण्याच्या किनाकाराने नाव मावूर. त्याने जवळपास हाताने हे चित्र फाडताना मी आपल्या डोळ्याने पाहिले आहे! कुमारी काहीतरी चुक होत असावी.”

“अशी शक्यता आहे की त्याने तुमच्या समोर उजव्या हाताने चित्र काढायला सुडवात केले, पण नंतर तक्तीच त्याने हे चित्र डाय्या हाताने काढले आहे.”

सांदोबा

विश्वम्भरने पुन्हा ठामपणे प्रतिपादन केले. चित्रसेव जरा रागात येऊनच म्हणाला-
"ठीक आहे. आपण या घोटीची सहा-
निशा कडून घेऊ. आत्ताच मी माथुरला
बोलावून घेतो अन् त्याच्याकडून खरे काय
ते आपण काढून घेऊ. मी हरली तर
आपल्या मुलीचा - कनकप्रभेचा - विवाह
तुमच्या पुत्राशी करून देईन."

उत्तरादाखल विश्वम्भरने डोळे हलवले
आणि म्हटले- "तुमची खट तर प्रशंसनीय
आहे. पण मी हरली तर मी मरिपयंत
तुमच्या देशातल्या विकास योजना राब-
वण्यासाठी दरवर्षी पन्नास हजार सुवर्णमुद्रा
अनुदान म्हणून देत राहीन. ठीक आहे ना?"

नंतर विश्वम्भरने माथुरला बोलावणे
पाठवले. तो तासाभरात येऊन हजर झाला.
राजाच्या तोंडून प्रथम ऐकून प्रथम तो
बाबरूनच मेलाला! पण नंतर त्याने कबूल
केले की ते चित्र त्याने आप्या हातानेच
काढले होते!

नकतेन प्रथम जरा अकाबकाच, पण पुन्हा
स्वतःला सावरून त्याने माथुरला परत
पाठवून दिले आणि नंतर तो विश्वम्भरला
म्हणाला- "मी या बाबतीत पराजित झालो
सरा, पण अंतोगाथा माझा कायदाच
आहे की नाही? आता मी महाराणी अन्
कनकप्रभेला ही बातमी सांगून लवकरच
मुहूर्त निश्चित करावची व्यवस्था करतो."

विश्वम्भरने मोठ्या प्रसन्नतेने आपली
मान्यता दिली.

त्याच दिवशी संध्याकाळी राजकुमारी
कनकप्रभेची माता महाराणी इन्दुमतिदेवी
आपली कुलदेवी स्वर्णप्रभादेवीची पूजा
उरकून परत येत होती. त्याच वेळी चार
डाकूंनी महाराणीची पालखी वहाणाऱ्यांना
जबडबळे! नि त्यांना तोंड देण्याचा प्रयत्न
केला. परंतु डाकूंनी त्यांना जखमी केले.
त्यावेळी राज्यघाबरून चालणारी जनताही
भयाने सैरावैरा पळत सुटली.

आता चारही डाकू महाराणीजवळ
पांचणार तोंच-एक तरुण विजेच्या वप-

टाईने तेथे आला आणि त्यांच्यावर तुटून
पडला. त्याच्या तलवारीच्या वारांनी
बाबरून डाकू तिथून पडून गेले. परंतु
राजाच्या शिपायांनी पाठलाग करून त्यांना
पकडले व त्यांच्या हातात वेदधा ठोकल्या.

राणी इन्दुमतीने त्या मुत्रकाला विचारले-
"बाळा, तू कोण आहेस? आपले नाव-मात्र
सांग?"

तरुणाने विनयाने उत्तर दिले- "माझे
नाव राजसेलर. महासेनापति विविक्क
वर्मांना मी नातेवाईक आहे."

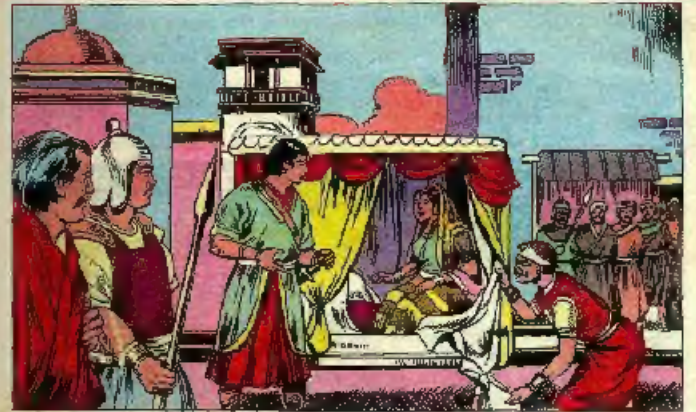
महाराणीने प्रथम होत विचारले-
"बोहो, म्हणजे महासेनापतींनी आपल्या
मुलासारखा मानलेला त्यांचा पुत्रपुत्री तूच
तर?"

मान हलवून राजसेलरने होकार दिला.
"मी ऐकले होते की तू काशीत
विद्याभ्यास करीत असतो? तुला शिक्षण
पूर्ण झाले काय?" इन्दुमतिदेवीने विचारले.

"महाराणी, एक महिनापूर्वीच शिक्षण
पूर्ण करून परत आलो मी." राजसेलर
उत्तरला.

"जाण्याची घोष्ट आहे काळा! तू माझ
आज रक्षण करेस आहेस. तुझं हे क्षण
चुकण्यासाठी राज्य झाल्यास माझ्याच वडलं
अमूल्य सुवर्ण मी तुला देईन." असे म्हणून
महाराणी पालखीत बसून गेली.

राणीला भुष्ट रूपाने असे मुत्रवायचे
आहे की राणी कनकप्रभेचा विवाह राज-
सेलरशीच लावून देणार आहे - जसा

राणीच्या वा बोलण्याचा अर्थ राजशेखरने लावून घेतला.

युवराज्ञी कनकप्रभेच्या विवाहासंबंधी राजा व राणीच्या मनात असे विचार चालू असताना इकडे लघू कनकप्रभेच्या बाबतीत एक निगालीच घटना घडत होती. त्याच दिवशी संध्याकाळी कनकप्रभा आपल्या सव्यांसमवेत उद्यानात फिरायला गेली होती. त्यावेळी मैत्रिणीच्या बाबहा-जातार कसलेसे एक गीत गातगात कनकप्रभा एका झाडीकडे गेली.

त्यावेळी आकाशमार्गाने तारांच्या वरुण-दत्त नावाच्या संघर्षाने अप्सरांनाही लाजवील असे तिचे सौंदर्य पाहिले व तो मुग्ध होऊन तिच्याजवळच खाली पृथ्वीवर उतरला!

ध्यानीमती नसताना जचानक आपल्या सौंदर्याची एका संघर्षाला पाहून कनकप्रभा आश्चर्याच्या धक्क्याने निश्चेष्ट झाली. ते पाहून तिच्या सव्याही दूर निवृत्त गेल्या.

वरुणदत्तने कनकप्रभेला म्हटले—“मी आकाशातून उतरा करीत असताना तुझ्या

सौंदर्यानेच मला इथे खेचून आणले! मी एक संघर्ष आहे. माझे गाव वरुणदत्त! तुम्ही काही अडचण नसेल तर माझी तुझ्याशी विवाह करायची इच्छा आहे.”

संघर्षाचे हे बोलणे ऐकून कनकप्रभा चकित झाली! संघर्षासारखी व्यक्ति अशी अमानक येऊन निवाहाचा प्रस्ताव मांडताना पाहून कनकप्रभेला आनंद झाला अन् आपचसही वाटले.

आता ती वरुणदत्ताला आपला होकार सांगणार तोच तिला अचानक आपल्या मातापित्यांची आठवण झाली!

तिने वरुणदत्ताला म्हटले—“मी तर एक कन्या आहे. माझ्या मातापित्यांकडून उद्या मी आपणाला माझा होकार कळवीन.”

स्मितहास्य करीत तिच्या या बोलण्यावर संमतिस्वीक डोके हलवून वरुणदत्त म्हणाला—“ठीक आहे, मी वरवा पुन्हा येईन.” असे म्हणून तो तेथून निवृत्त गेला.

(पुढील अंकी समाप्त)

धर्माचे महत्त्व

विमलानन्द नावाचा एक साधू आपल्या शिष्यांसह तीर्थयात्रा करीत करीत आनन्दपूरला येऊन पोचला. त्या गावातल्या सर्वांत श्रीमंत माणसाचे नाव होते लिंगराज. साधू व त्याच्या शिष्यांच्या रज्जाण्याची व्यवस्था व त्यांच्या जेवण्याखाण्यासाठी लागणारा सर्व खर्च लिंगराजनेच केला. शिवाय साधूंबरोबर राहून रथाची सर्व सेनाही त्याने स्वतः केली.

विमलानन्द गाव सोडून जायला निघाला. त्याला निरोप देण्यासाठी सर्व गाव तेथे जमला. त्यांना आश्चर्याव देण्यासाठी साधू तेथे आला. तेव्हा आपल्या मागे उभ्या असलेल्या लिंगराजला उद्दिष्ट त्याने विचारले—“वत्स, तू तर जन्मजात धीमंत आहेस, सर्व प्रकारची सुखसमृद्धि तुला लाभलेली आहे. असे असूनही तू माझी मी सेवा केलीस ती काय उद्देशाने केलीस, हे सांगतोस मला?”

यावर लिंगराज उत्तरला—“माणसाला काय केवळ धन हेच सर्वस्व आहे का? साधू संन्याशांच्या तेव्हापरते दुबरे मोठे धन वा जगात असू शकते!”

हे उत्तर ऐकून संतुष्ट झालेल्या विमलानन्दाने लिंगराजला माहिती देण्यासाठी हात उचलला, तोच मंगराज नावाचा एक गृहस्थ पुढे होठ म्हाणाला—“स्वामी, माझ्या मनात एक शंका बोकामत आहे. लिंगराजच्या बोलण्याच्या पुष्ट्यर्थ एकादा संदर्भ दिल्यावाचून आणि ते बोलणे उचित की अनुचित याचा विचार केल्यावाचूनच असे कसे म्हणता येईल की माणसाला धन हेच सर्वस्व नाही?”

विमलानन्द स्मितहास्य करीत म्हणाला—“एकावे सत्य प्रस्थापित करण्यासाठी काही नियम नसतात. तरीही मी आपू इच्छितो की तुझ्या मनात हा विचार का आला?”

हा घन ऐकून मंगराज म्हणाला-
"स्वामी, माझे कुटुंब खूप मोठे आहे.
दिवसभर अन्न मोडून काम करूनही मी
कुटुंबाच्या निवडिपुऱ्या मिळवू शकत
नाही. या गावातल्या अधिकांस लोकांची
परिस्थितीही याच्यासारखीच आहे. त्यामुळे
'माणसाळा पनव सर्वस्व नाही' हे म्हणणे
लिंगराजसारख्या काही श्रीमंतांनाच सोबून
विसते. माझी पुढीलच शंका आहे."

मंगराजने बोलणे ऐकून सर्व गावकरी
जोरात हसू लागले. लिंगराजने खजिल
होऊन मान खाली घातली.

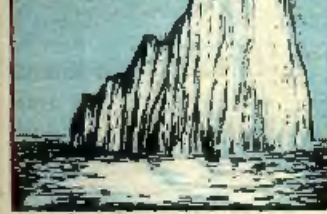
आता विमलानन्द लोकांना समजाऊन
सांगू लागला-"एका भंडळी, बासा मंग-
राज बोलला त्याच धर्मभूत गोचलेले आहे.
खरोखरीच-माणसाळा घनाज्वन करणे हे
कारटे महत्वाचे नाही-हे म्हणणे अपार
पैसा कमावण्याच्या लिंगराजच्याच शाय
आहे. तेव्हा अशा लोकांनी गरीब
लोकांवर उपकार करण्यासाठी खर्च करणे
अधिक योग्य."

साधूच्या बोलण्याच्या स्वीकारार्थ सर्व
गावकऱ्यांनी माना हातवळल्या.

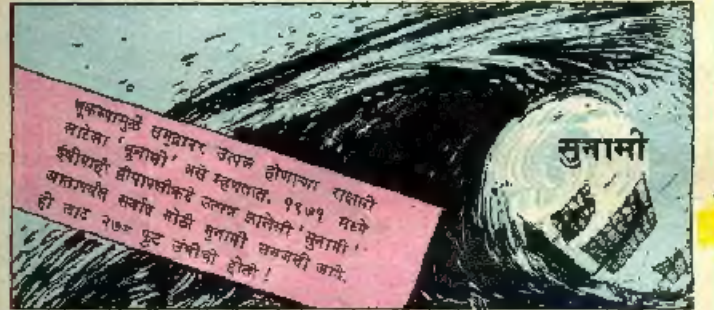
लिंगराजच्या खांद्यावर हात ठेवत साधू
म्हणाला-"तुम्ही 'पन सर्वस्व नाही' हे
म्हणणे धार्मिक करण्यासाठी मी आता ते
सोपितले, तसे वाग. माझी सेवा करण्याची
पक्कव करण्यांना मानपर्यंत हा उपदेश
मी दिला नाही आणि एक प्रकारे त्यांची
उपेक्षा केली. मला वाटत असे की-सर्व
मान मिळवले आहे. पण अद्या स्थितीत
आज लिंगराजने मला या गोष्टीचे स्मरण
करून दिले! मी त्याचा पुढे कधीही विसर
शकणार नाही." यानंतर सर्व गावकऱ्यांना
आशिर्वाद देऊन आपल्या सर्व विषयांसह
ताबु विमलानन्द तेथून पुढील मार्गेच्या
निघून गेला.

लिंगराजने बाबकन बोध घेऊन तो
त्या दिवसापासून आपले पन लोकांप-
योगी कार्यासाठी खर्च करू लागला,
आणि 'पनंदाता' या नावाने प्रसिद्धी
प्रावला!

विरघळणारी बर्फाची टेकडो

आर्क्टिक महासागरातील बर्फाची टेकडे गल्फ
प्रवाहात प्रवेश करताच तीन आठवड्यात
विरघटून जातात.

भूकम्बामुळे समुद्रावर उत्पन्न होणाऱ्या रक्षारी
लाटेला 'सुनामी' असे म्हणतात. १९७१ मध्ये
जातगायीस सर्वांस भोळी सुनामी तळवली जाते.
ही लाट २७० फुट उंचीची होती!

ताडवृक्ष

ताडाच्या साडीच्या तळवळत २,४०० जाती
अहेत. ही झाडे अल्प प्रदेशातच अधिक प्रमाणात
विसतात. परंतु यातील दोन जाती युरोपीय
महाद्वीपातही वाढतात.

